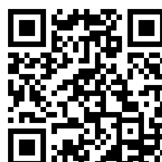

SCRIPTORES RERUM
GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX MONUMENTIS GERMANIAE
HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ
SERENISSIMO BORUSSIAE REGI A CONSILIIS REGIMINIS INTIMIS
BIBLIOTHECAE REGIAE BEROLINENSI PRAEFECTUS.

NITHARDUS.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1870.

NITHARDI

HISTORIARUM LIBRI IIII.

IN USUM SCHOLARUM

EX MONUMENTIS GERMANIAE
HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ
SERENISSIMO BORUSSIAE REGI A CONSILIIS REGIMINIS INTIMIS
BIBLIOTHECAE REGIAE BEROLINENSI PRAEFECTUS.

EDITIO ALTERA.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1870.

HANNOVERAE, TYPIS CULEMANNORUM.

Egregii viri Angilberti egregius filius, Nithardus[1] *sub finem saeculi octavi prognatus, in bellis post obitum Hludowici I. inter filios eius exortis, Karolo regi animo, consilio brachioque fortiter adfuit, omnesque bellorum vicissitudines cum eo partitus est*[2]. *Initio dissensionis legationem ad Hlotharium suscepit*[3], *in bello Fontanetico Adalhardo duce pro Karolo pugnavit*[4], *et Aquisgrani inter XII viros fuit*[5], *quibus Karolus vices suas in divisione imperii commiserat. Medias inter turbas Karolo iubente, anno* 841[6] *historiam rerum quarum ipse pars aliqua fuerat*[7], *scribendam suscepit, et sub armis vere anni* 843 *absolvit*[8]. *Tunc enim aut taedio rei publicae vel aulae correptus, aut vita defunctus, operi finem imposuit. Narrat Hariulfus, chronici Centulensis saeculo XII. auctor*[9], *Nithardum comitem et abbatem monasterio a patre suo restaurato per parvum tempus praefuisse, et saeculo XI. in sarcofago in quo Angilbertus antea sepultus fuerat* „lecticam ligneam coriatam domni Nithardi . . . . . corpus continentem sale perfusum, in cuius capite videbatur illa percussura, qua eventu praelii fuit occisus" *a Gervino abbate esse inventam. Quod quidem fidem facere*

1) Nithardi historiae lib. IV. cap. 5. 2) praefatio. 3) hist. II, 2. 4) ibid. II, 10. 5) ibid. IV, 1. 6) praefat. lib. I. 7) praefat. lib. III. 8) ibid. IV, 7. 9) in D'Achery Spicilegio.

posset, eum iam anno 843 *occisum, quum librum suum ne ad pactum quidem Virdunense perduxerit.*

Qualecumque tamen sit, opus magni certe faciendum est. Auctor enim si non omnibus, maiori tamen parti rerum a se narratarum interfuit, et nonnisi libro primo in iis quae ante obitum imperatoris contigerant, auctorem vitae Hludowici anonymum secutus esse videtur, insertis nonnullis (e. g. de portione regni Karolo tributa) quae apud Anonymum incassum quaesiveris. Librum inter turbas bellicas conscriptum non omnibus numeris absolvi potuisse, nonnunquam obscuritate sententiarum, nonnunquam et vitiis grammaticis laborare, nemo certe est qui miretur. Qua de re aequum iudicium ferre vix possumus, uno tantum eius codice superstite, unde et apographum olim S. Victoris, iam bibliothecae regiae Parisiensis, saeculo XV. aut XVI. exaratum, et editiones omnes fluxerunt. Nam quum primus Petrus Pithoeus codicem apud S. Maglorium Parisiensem adservatum inter Scriptores coaetaneos XII typis excudi curasset, Chesnius ope codicis eiusdem, sed et coniecturis haud raro vanis receptis, SS. Tomo II. editionem alteram instituit, quae et in Kulpisii SS. Germ. et in Bouqueto Tomis VI. et VII. est repetita. Ultimus inter Gallos editor aliquot apographi S. Victoris lectiones, et annotationes ex scriptoribus coaetaneis desumptas, operi subiecit. Formulas foederis et iuramenti libro IV. obvias praeter alios viros editioni primae innixos, Marquardus Freher codicem unicum secutus libro singulari exhibuit et interpretatus est. Sed et eum

nonnunquam fefellisse, ectypon a V. Cl. Roquefort in glossario linguae Romanicae publici iuris factum atque a nobis repetitum, et collatio codicis nobiscum communicata, evidentissime ostendunt. Siquidem codex saeculo XVII. bibliothecae Palatinae Vaticanae sub numero 1964 *inlatus bello ultimo Parisios rediit, ibique a Cl. Roquefort evolutus, et ab alio viro docto, cuius nomen ignoro, rei tamen diplomaticae peritissimo, cum editione Bouquetiana diligentissime collatus est. Mox Italiae redditus, Romae latet, nec, vel maxima cura nostra adhibita, iterum emersit. Sed quo plurimum gratulandum nobis censemus, collationem istam in qua nihil desiderari posse videtur, flagitantibus nobis summa cum benivolentia transmisit V. Cl. Guérard, bibliothecae regiae Parisiensi adscriptus, quem futurum gloriae suae diplomaticae vindicem Gallia iam iamque sperat et expectat. Cuius amica manu quum supellectilem necessariam nactus essem, nihil obstitit, quin textum ad normam codicis unici restituerem, a quo rarissime tantum et nonnisi quum sensus id apertissime flagitaret, recedendum esse constitui. Nam codicem unicum, quamvis ex specimine scripturae saeculo nono decimove tribuamus, non pro autographo haberi posse, ex vitiis eius apertis facile prodit. Ubicumque vero ab eo recesseram, lectionem eius quam fidelissime annotavi.*

Nithardi fama medio aevo non pro merito eius patuit. Praeter locos in vita S. Liafwini et in Ruodolfo Fuldensi infra recitando, paucas lineas inde desumtas apud Hariulfum chronographum Centu-

lensem legimus, quae cum textu nostro, qualem ex codice unico sistimus, concordant.

In computatione temporis Nithardus, morem aevi sui secutus, annum inde a nativitate Domini inchoavit[1].

Haec Hannoverae anno 1828 *scripsi. At alio decennio elapso quum iterum Parisios adirem, codicem membranaceum ipsum manibus tractare licuit; et Guérardo teste, quae antea suspicatus tantum fueram, prorsus confirmata intellexi. Siquidem liber quem anno* 1823 *Romae in bibliotheca Vaticana in loco suo frustra quaesiveram, Romanis magistratibus nunquam redditus sed anno* 1815 *integer, Parisiis reservatus fuerat; quod scilicet viro docto, fido thesaurorum Parisiensium custodi, palam fateri indecorum videbatur; qui tamen ut damnum ex silentio suo nostrae editioni imminens praeverteret, pro sua in me amicitia ipse librum suae curae commissum quam religiosissime poterat cum editis contulit mihique varias lectiones Hannoveram transmisit. Qua de re optimo viro gratias ut prius litteris, tunc superstiti viva voce referre licuit. Hodie autem, quum editionis prioris exemplis exhaustis, textus retractandi occasio iterum mihi offerretur, adnotationibus etiam a Wilhelmo Arndtio docto operis nostri socio in itinere Gallico ex ipso codice summa cura prolatis haud sine fructu usus sum. Scriptura codicis, eadem manu Nithardi librum et Flodoardi annales usque ad annum* 978 *productos complexa, saeculi decimi agnoscatur necesse est. Berolini Kal. Februariis a.* 1870.

1) cf. lib. IV, 7.

Cum, ut optime, mi domine, nosti[a], *iam poene annis duobus illatam a fratre vestro persecutionem vos*[1] *vestrique haudquaquam meriti pateremini, antequam Cadhellonicam*[2] *introissemus civitatem praecepistis, ut res vestris tempòribus gestas stili officio memoriae traderem. Oportuna quidem placidaque res, fateor, fuerat praecepta, si otium tanti negotii, ut digne exsequeretur, fuisset concessum; nunc autem, si quid minus vel incultius quam oportuerit pro rerum magnitudine, huic operi inveneritis insertum tanto facilior venia a vobis vestrisque mihi debetur, quanto me nostis eodem turbine quo et vos, dum hoc opus peregerim, esse agitatum. Praeterire autem ea quae temporibus pii patris vestri gesta sunt, disposueram; sed facilius cuilibet legenti altercationum vestrarum veritas patebit, si quaedam quae suo in tempore contigisse novimus, summotenus praelibavero. Avi quoque insuper vestri venerandam memoriam per omnia obmittere, ratum minime videtur; ac per hoc textus hinc sumat exordium.*

1. Karolus bonae memoriae et merito Magnus imperator ab universis nationibus vocatus, hora videlicet plus minus diei tertia in senectute bona decedens, omnem Europam[b] omni bonitate repletam reliquid; vir quippe omni sapientia et omni virtute humanum genus suo in tempore adeo praecellens, ut omnibus orbem inhabitantibus terribilis, amabilis pariterque et admirabilis videretur; ac per hoc omne imperium omnibus modis, ut

a) *ita c.* b) europem *c.*

1) scilicet expeditionibus annorum 840 et 841. 2) Chalons sur Marne.

cunctis manifeste claruit, honestum[a] et utile effecit.
Nam super omne quod admirabile[b] fateor fore,
Francorum barbarorumque ferocia ac ferrea corda,
quae nec Romana potentia domare valuit, hic solus
moderato terrore ita repressit, ut nihil in imperio
moliri, praeter quod publicae utilitati congruebat,
manifeste auderent. Regnavit felioiter per annos
duos et triginta, imperiique gubernacula nihilomi-
814. nus cum omni felicitate per annos quattuordecim
possedit.

2. Heres autem tantae sublimitatis Lodhuwicus,
filiorum eius iusto matrimonio susceptorum[c] novis-
simus, ceteris decedentibus, successit. Qui ut pro
certo patrem obisse comperit, Aquis ab Aquitania
protinus venit; quo undique ad se venientem po-
pulum absque quolibet impedimento suae ditioni
addixit, de ceteris qui sibi creduli videbantur de-
liberatis. Initio quidem imperii suscepti pecuniam
ingenti numero a patre relictam trifariam dividere
iussit; et unam partem causa funeris expendit,
duas vero inter se et sorores suas a patre iusto
matrimonio susceptas divisit, quas et instanter a
palatio ad sua monasteria abire praecepit. Fratres
quoque adhuc tenera aetate, Drugonem, Hugonem
et Teodericum, participes mensae effecit, quos et
in palatio una secum nutriri praecepit; et Bernardo
nepoti suo, filio Pippini, regnum Italiae concessit.
817. Qui quoniam ab eo paulo post defecit, capitur,
et a Bertmundo, Lugdunensis provinciae praefecto,
luminibus et vita pariter privatur. Hinc autem
metuens, ne post dicti fratres, populo sollicitato,
eadem facerent, ad conventum publicum eos venire
praecepit, totondit, ac per monasteria sub libera
818. custodia commendavit. Quo peracto, filios suos
iusto matrimonio iuncxit, et universum imperium
821. inter eos ita divisit, ut Pippinus quidem Aquitaniam;

a) honestem *c.* b) ammirabile *c.* c) susceptis *c.*

Lodhuwicus autem Baioariam, Lodharius vero post discessum eius universum imperium haberet; cui et una secum imperatoris nomen habere concessit. Interea Irmengardis, regina materque illorum, decessit, ac paulo post Lodhuwicus imperator Iudith in matrimonium sumpsit, ex qua Karolus creatur. 819.

3. Karolo quidem nato, quoniam omne imperium 823. inter reliquos filios pater diviserat, quid huic faceret ignorabat. Cumque ancxius pater pro filio filios rogaret, tandem Lodharius consensit ac sacramento testatus est, ut portionem regni quam vellet, eidem pater daret, tutoremque ac defensorem illius se fore contra omnes inimicos eius in futuro, iurando firmavit. Instigante autem Hugone, cuius filiam in matrimonium Lodharius duxerat, ac Mathfrido ceterisque, sero se hoc fecisse penituit, et quemadmodum illud quod fecerat annullare posset, quaerebat. Quod patrem matremque minime latuit; ac per hoc hinc inde quod pater statuerat, Lodharius diruere, etsi non manifeste, occulte studebat. Ad quod Bernardum quendam, ducem Septimaniae, 829. pater in supplementum sibi sumens, camerarium constituit, Karolumque eidem commendavit, ac secundum a se in imperio praefecit. Qui dum inconsulte re publica abuteretur, quam solidare debuit, penitus evertit. Per idem tempus Karolo Alamannia per edictum traditur. Tum tandem 830. Lodharius, quasi iusta quaerimonia reperta, tam fratres quam[a] et universam plebem veluti ad restaurandum rei publicae statum animabat. Quamobrem pariter cum omni populo patri ad Compendium superveniunt: reginam velaverunt, fratres eius Cunradum et Rodulfum totonderunt atque in Aquitaniam servandos[b] Pippino commiserunt. Bernardus quoque fuga lapsus, in Septimaniam se recepit; Eribertus, frater eius, captus ac luminibus

a) qua *c.* b) servando *c.*

privatus, in Italia custodiendus traditur. Et Lodharius quidem eo tenore re publica adepta, patrem et Karolum sub libera custodia servabat; cum quo monachos[1], qui eidem vitam monasticam traderent et eandem vitam illum assumere suaderent, esse praeceperat. Res autem publica, quoniam quisque cupiditate illectus sua quaerebat, cotidie deterius ibat. Quamobrem tam monachi quos supra memoravimus, quam et ceteri qui quod factum fuerat dolebant, illum percontari coeperunt, si res publica eidem restitueretur, an eam pro viribus erigere ac fovere vellet, maximeque cultum divinum, quo omnis ordo tuetur ac regitur. Quod quia facile confessum, in restauratione eius ocius consensum est; assumptoque Guntbaldo quodam monacho, sub specie religionis in hoc negotio ad Pippinum Ludhowicumque[a], filios eius, occulte direxit, promittens, si in sua restitutione una cum his qui hoc cupiebant adesse voluissent, regnum utrisque se ampliare velle. Ac per hoc perfacile cupideque paruere; conventuque condicto, regina et fratres eius eidem restituuntur, ac plebs universa ditioni eius se subdidit. Hinc hi qui cum Lodhario senserunt, in concilium deducti, et ab ipso Lodhario ad mortem
831. diiudicati, aut vita donata, in exilium retrusi sunt. Lodharium quoque sola Italia contentum ea pactione abire permisit, ut extra patris voluntatem nihil deinceps moliri in regno temptaret. Cumque se haec ita haberent, et res publica paululum respirare videretur, confestim Guntbaldus monachus quem supra memoravimus, quia multa in restitutione eius laboraverat, secundus in imperio esse volebat; quod quoniam Bernardus, uti praemissum est, olim fuerat, summa industria iterum esse certabat. Pippinus quoque et Lodhuwicus, quam-

a) ludlovicumque *c.*

1) S. Medardi Suessionenses.

quam eis regna, sicut promissum fuerat, aucta fuissent, tamen in[a] imperio ut post patrem primi essent, uterque laborabat; at illi per quos tunc res publica tractabatur, voluntati eorum obsistebant. 832.
4. Per idem tempus Aquitania Pippino dempta Karolo datur, et in eius obsequio primatus populi, qui cum patre sentiebat, iurat. Quod quidem hi 833.
quos supra retulimus, graviter ferentes, ut res publica inutiliter tractaretur divulgant, populumque quasi ad iustum regimen sollicitant; Walanam, Elisachar, Mathfridum, ceterosque qui in exilium retrusi fuerant, custodiae[b] emittunt; Lodharium, ut rem publicam invadat, compellunt; insuper autem et Gregorium, Romanae summae sedis pontificem, ut sua auctoritate liberius quod cupiebant perficere possent, sub eadem specie magnis precibus in supplementum suae voluntatis assumunt. Quamobrem imperator una cum omni quod habebat imperio, tres reges filiique eius adversus eum cum ingenti exercitu, insuper papa Gregorius cum omni comitatu Romano, Elisazam confluunt, iuxtaque montem Siguualdi[1] castra ponunt, ac variis affectionibus populum, ut a patre deficeret, filii compellunt. Novissime quibusdam fuga lapsis, cum perpaucis pater capitur; uxor ab eo dempta, in Langobardiam exilio mittitur, ac Karolus una cum patre sub magna custodia servatur. Gregorius siquidem papa, itineris[c] poenitudine correptus, tardius quam vellet Romam revertitur. Et Lodharius quidem iterum eo tenore imperium adeptum, quod iniuste tam facile iterato[d] obtinuit, iterato facilius iuste amisit. Nam Pippinus et Lodhuwicus, videntes quod Lodharius universum imperium sibi vindicare illosque deteriores efficere vellet, graviter ferebant; insuper autem dum Huc, Lambertus atque Math-

a) ut *c.* b) custodi *c.* c) iteneris *c.* d) iteratus *c.*

1) cf. Mon. Germ. T. I. p. 426.

833. fridus, quis illorum secundus post Lodharium in imperio haberetur, ambigerent, dissedere[1] coeperunt, et quoniam quisque eorum propria quaerebat, rem publicam penitus neglegebant. Quod quidem populus cernens, molestus erat. Occurrebat insuper etiam filiis verecundia et poenitudo, quod patrem bis honore privaverant, universae plebi, quod bis imperatorem dimiserant: ac per hoc hinc inde in
834. restitutione eius consentiunt, et undique ad Sanctum Dyonisium, ubi tunc Lodharius patrem et Karolum servabat, affluere contendunt. Cernens Lodharius praedictam animositatem vires suas excedere, antequam conveniant arma sumit, patrem ac Karolum dimittit, itinereque arrepto Viennam petit. Plebs autem non modica quae praesens aderat, et iam iamque Lodhario pro patre vim inferre volebat, rege recepto basilicam sancti Dyonisii una cum episcopis et omni clero confluunt, laudes Deo devote referunt, coronam et arma regi suo imponunt, et ad cetera deliberaturi contendunt. Lodharium pater persequi distulit, sed legatos qui eum citra[2] Alpes festinare iuberent, post illum direxit; Pippinum ad se venientem benigne excepit, gratias in eo quod pro sua restitutione laboraverat egit, ac reverti[a] eum in Aquitaniam, uti petiverat, permisit. Hinc inde fideles qui evaserant et rem publicam regere consueverant confluunt; cum quibus itinere arrepto, Aquis gematum[3] petit, tandemque Lodhuwicum venientem gratanter excepit; quem et una secum causa praesidii esse praecepit. Interea hi qui Iudith in Italia servabant, audientes quod Lodharius fugam inierat, et pater imperium regebat, arrepta Iudith fugam ineunt, Aquis prospere perveniunt, gratum munus imperatori deferunt. Verumtamen haud est thoro

a) reucrtenti *c*.

1) i. e. dissidere. 2) l. *ultra*. 3) i. e. hiematum.

regio recepta, donec se criminibus obiectis innoxiam, quia criminator deerat, sacramento una cum propinquis coram plebe effecit.

5. Per idem tempus Mathfridus et Lantbertus ceterique a parte Lodharii, poenes[1] marcam Brittanicam morabantur. Ad quos pellendos missus est Uodo et omnes inter Sequanam et Ligerem degentes; qui manu valida collecta, hinc atque inde convenerunt. Et hos quidem paucitas, ac per hoc summa necessitas, unanimes effecit; Uodonem autem et suos maxima multitudo securos, discordes et inordinatos reddidit. Quapropter, proelio commisso, fugerunt. Cecidit Uodo et Odo, Vivianus, Fulbertus, ac plebis innumera multitudo. Quod quidem citato cursu victores Lodhario notantes, mandant ut, quantotius posset, illis cum exercitu occurrat. Qui libenter paruit, et Cavillonum, collecta manu valida, venit, civitatem obsidione cinxit, praeliando triduum obsedit, et tandem urbem captam una cum ecclesiis incendit. Gerbergam more maleficorum in Ararim mergi praecepit, Gozhelmum et Senilam capite punivit; Warino autem vitam donavit, et ut se deinceps pro viribus iuvaret, iureiurando constrinxit. Hinc autem Lodharius et sui, duobus praeliis feliciter gestis, magnanimes effecti, universum imperium perfacile invadere sperantes, ad cetera deliberaturi Aurilianensem urbem petunt. Quod pater audiens, e Francia manu valida collecta, insuper Lodhuwico filio suo cum universis qui trans Renum morabantur in auxilium sibi assumpto, tantum facinus a filio in imperium commissum vindicaturus perexit. Lodharius quoque, eadem spe qua Francos abducere consuerat animatus, ire obvius ratum duxit; ac per hoc hinc inde confluunt, supraque fluvium iuxta villam quae Calviacus dicitur castra ponunt. Sed Franci,

1) i. e. penes.

eo quod imperatorem bis reliquerant poenitudine correpti, et ut deinde tale quid committerent turpe iudicantes, ad defectionem impelli dedignati sunt; quamobrem cum nec fugae nec proelii locum videret, ea pactione novissime praelium diremit, ut infra dies statutos Alpibus excederet, ac deinceps sine patris iussione fines Franciae ingredi non praesumeret, et extra pàtris voluntatem in eius imperio deinceps nihil moliri temptaret. Quod et ita se et suos servaturos, tam is quam et sui sacramento firmaverunt.

6. His ita compositis, pater, uti et cum quibus consueverat, imperium regebat. Videns au-
837. tem, quod populus nullo modo diebus vitae suae illum relinquere, uti consueverat, vèllet, conventu Aquis hieme indicto, portionem regni his terminis notatam Karolo dedit. Id est a[1] mari per fines Saxoniae usque ad fines Ribuariorum totam Frisiam, et per fines Ribuariorum comitatus Moilla, Haettra, Hammolant, Masagouwi; deinde vero quicquid inter Mosam et Sequanam usque Burgundiam una cum Viridunense consistit, et de Burgundia Tullensem, Odornensem, Bedensem, Blesensem, Pertensem, utrosque Barrenses, Brionensem, Tricasinum, Autisioderensem, Senonicum, Wastinensem, Milidunensem, Stampensem, Castraensem, Parisiacum; et deinde per Sequanam usque in mare Oceanum et per ipsum mare usque in Frisiam; omnes videlicet episcopatus, abbatias, comitatus, fiscos, et omnia infra praedictos fines consistentia cum omnibus ad se pertinentibus, in quacumque regione consistebant et sui iuris esse videbantur, una cum auctoritate divina atque paterna praefato filio suo Karolo dedit, firmumque ut permaneret, Dei omnipotentis clementiam exoravit. Hilduinus autem abbas ecclesiae sancti Dyonisii, et Gerardus comes Parisius

1) cf. Monum. I. p. 431. quaeque ibi notavimus.

civitatis, ceterique omnes praedictos fines inhabitantes, convenerunt fidemque sacramento Karolo firmaverunt. Quod quidem Lodharius et Lodhu- 838.
wicus audientes, graviter ferebant; unde et colloquium indixerunt. Ad quod venientes, cum nihil ex his indignari se posse viderent, callide dissimulantes quippiam se contra patris voluntatem moliri velle, discesserunt; verumtamen ob id colloquium commotio non modica exorta est; sed facile quievit. Hinc autem Carisiacum mediante Septembrio venit, seditionemque quandam similiter perfacile sedavit, ac praefato Karolo arma et coronam, necnon et quandam portionem regni inter Sequanam et Ligerem dedit, Pippinum ac Karolum, ut videbatur, unanimes effecit, ac deinde Pippinum in Aquitaniam abire cum gratia permisit; Karolum vero in partem regni quam illi dederat, direxit. Quo veniens, omnes hos fines inhabitantes ad illum venerunt, et fidem sacramento commendati eidem firmaverunt.

Eodem tempore nuntiatur, quod Lodhuwicus a patre suo descivisset, et quicquid trans Renum regni continebatur, sibi vindicare vellet; quod pater eius audiens, indicto conventu Magonciacum venit[a], ac traiecto exercitu, fugere illum in Baioariam compulit. Post Aquis exultans rediit, quoniam quocumque se verterat, nutu divino victor erat. Veruntamen ingruente senili aetate, et propter varias afflictiones poene decrepita imminente, mater ac primores populi qui in voluntate patris pro Karolo laboraverant, metuentes, si infectis rebus decederet, odia fratrum usque ad internitionem sibi insurgere, ratum duxerunt, ut quemlibet e filiis pater in supplementum sibi assumeret, et si post discessum eius ceteri concordes esse nollent, saltem hi duo unanimes effecti, valerent resistere

a) magoncia conuenit c.

838. invidorum factioni. Cumque necessitate instante, ac per hoc assiduis meditationibus in hac electione versarentur, universorum sententia consensit, si Lodharius certum se in hoc negotio praebere vellet, cum eo foedus iniri debere. Nam, uti praemissum est, idem olim patri matrique ac Karolo iuraverat, ut partem regni quam vellet pater eidem daret, et eandem se consentire et protegere illi contra omnes inimicos omnibus diebus vitae suae deberet. Quamobrem missos deligunt et in Italiam ad Lodharium mittunt, promittentes, si patris voluntatem deinceps erga Karolum conservare vellet, omnia quae in illum actenus deliquerat remitti, et omne regnum absque Baioaria inter illum et Karolum dividendum; quae quoniam Lodhario et suis rata videbantur, utraque ex parte sic velle ac sic se perficere iuraverunt.

839. 7. Ergo ad urbem Vangionum, conventu indicto, convenerunt; in quo Lodharius humillime ad pedes patris coram cunctis procidit, dicens: *Novi me coram Deo et te, domine pater, deliquisse: non regnum, sed indulgentiam et ut gratiam tuam merear, quaeso.* Idem autem, ut pius ac clemens pater, et delicta postulanti indulxit, et gratiam roganti concessit, eo scilicet pacto, ut deinceps nihil quolibet modo contra suam voluntatem, nec in Karolum nec in regnum, alicubi egisset. Dein benigne illum excoepit; ac deosculans, gratias Deo pro filio quem aversum reconciliaverat egit. Ad prandium deinde conversi sunt, in crastinum de ceteris quae sui iuraverant deliberaturi. Die autem altera concilium ineunt. Hinc pater, ut sui iuraverant, perficere cupiens: *Ecce, fili, ut promiseram, regnum omne coram te est; divide illud, prout libuerit. Quod si tu diviseris, parcium electio Karoli erit; si autem nos illud diviserimus, similiter parcium*

electio tua erit. Quod idem cum[a] per triduum dividere vellet, sed minime posset, Iosippum atque Richardum ad patrem direxit, deprecans ut ille et sui regnum dividerent, parciumque electio sibi concederetur; insuper vero in ea fide quam illis iuraverant, testati sunt, quod pro nulla re alia nisi sola ignorantia regionum id peragere differret. Quamobrem pater, ut aequius valuit, regnum omne absque Baioaria cum suis divisit; et a Mosa partem australem Lodharius cum suis elegit, quinimmo et accepit; occiduam vero, ut Karolo conferretur, consensit, et una cum patre coram omni populo ita se velle annuntiavit. Hinc autem pater fratres, prout valuit, unanimes effecit, rogans ac deprecans, ut invicem se diligerent, et ut alter ab altero protegeretur adortans exorat, et quod fieri desiderat, optat. Quibus peractis, benigne et pacifice Lodharium in Italiam ditatum remissionis gratia ac regni muneribus remittens, sacramenta quae saepe iuraverat, quotiens in illum deliquerat, quotiens delicta eidem donaverat, in memoriam reducens, ac piis visceribus monens, contestabatur, ne saltem id quod tunc novissime[b] peregerant coramque cunctis ita se velle confirmaverat, frustrari quolibet modo permittat. 839.

8. Eodem tempore, ut Pippinus decessisset, pater nuntium acceperat; et pars quaedam populi, quid avus de regno vel nepotibus iuberet, praestolabatur; pars autem, arrepto filio eius Pippino, quia natu maximus erat, tyrannidem exercebat. Quapropter his ita, ut praefatum est, cum Lodhario perfectis, collecta manu valida, per Cavillonem Clarummontem una cum Karolo ac matre pater petit, ac partem populi quae illum praestolabatur, inibi benigne recepit. Et quoniam olim regnum Aquitaniae Karolo donaverat, ut illi se commendarent, ortando

a) *vox deest c.* b) novisse *c.*

suasit, iussit. Qui omnes commendati, eidem sacramento fidem firmaverunt. Post quod, quomodo
840. tyrannos compesceret, contendit. Per idem tempus Lodhuwicus a Baioaria solito more egressus, Alamanniam invasit cum quibusdam Toringis et Saxonibus sollicitatis; quamobrem pater eius ab Aquitania revocatus, dimisso videlicet Karolo una cum matre eius Pictavis, ipse vero sanctum pascha Aquis celebravit, et sic uno eodemque itinere Toringam petiit. A qua Lodhuwico filio eius pulso, per Sclavos itinere redempto, eum in Baioariam fugere compulit. Quo peracto, Kal. Iulii ad Vangionum urbem conventum indixit, ad quod Lodharium filium suum ab Italia venire praecepit, cum eo ceterisque sibi credulis de Lodhuwico deliberaturus. Cumque se haec ita haberent, et Lodharius in Italia, Lodhuwicus trans Renum, et Karolus in Aquitania esset, Lodhuwicus imperator paterque illorum in insula quadam[a] iuxta Magonciacum 12. Kal. Iulii obiit; quem Drogo, frater et episcopus atque archicapellanus eius, Mettis civitate sua apud Sanctum Arnulfum una cum episcopis, abbatibus comitibusque congruo honore sepulturae tradidit. Vixit per annos quatuor et sexaginta, rexit Aquitaniam per annos septem et triginta, imperiale vero nomen per annos septem et viginti et per menses sex obtinuit.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

PRAEFATIO.

Explicitis pro tempore ac viribus dissensionum vestrarum initiis, e quibus quique lector, scire cupiens quamobrem post obitum patris vestri Lodharius vos fratremque persequi statuerit, decernat, colligat, et, si iuste egerit, cognoscat, hinc iam qua virtute ac

a) quędam *c*.

industria hoc exsecutus sit, prout memoria viresque suppleverint, notare curabo. Vos vero difficultates, quae ex eadem molestia parvitati meae obstiterint, inspicere deposco; et si quid in hoc opere neglexero, ut ignoscatis quaeso.

1. Audiens Lodharius patrem suum obisse, 840.
confestim nuntios ubique, praesertim per totam Franciam, mittit, qui, se venturum in imperium quod olim fuerat illi datum, affirment; promittens unicuique, honores a patre concessos se concedere et eosdem augere velle. Dubios quoque fide sacramento firmari praecepit; insuper autem iussit, ut quantotius possent, obviam illi procederent, nolentibus vero capitale supplicium ut praediceretur, indixit: ipse autem pedetemptim, quo se res verteret, antequam Alpes excederet scire volens. Ergo cupiditate terroreque illecti, undique ad illum confluunt; et hoc cernens, spe viribusque magnanimis effectus, quibus artibus universum imperium liberius invadere posset, deliberare coepit. Lodhuwicum quoque quoniam itineri suo contiguum esse prospexit, ut primum in illum manum mitteret, ratum duxit, et ut eundem viribus annullaret, operam omni virtute adiecit. Interea ad Karolum in Aquitaniam legatos callide dirigens, mandat, se erga illum, sicut pater statuerat, et sicut erga filiolum ex baptismate oportebat, benivolum esse, verumtamen ut nepoti suo, filio Pippini, donec cum eo loqueretur, parceret, deprecatus est. Et his ita compositis, ad urbem Vangionum iter direxit. Eodem tempore Lodhuwicus partem exercitus inibi causa custodiae reliquerat, et Saxonibus sollicitatis, obviam illis perrexerat. Quamobrem Lodharius parvo conflictu custodes fugere compulit, Renum cum universo exercitu transiens, Franconofurth iter direxit. Quo insperate[a] hinc Lodharius

a) inspirate c.

840. inde Lodhuwicus confluunt; paceque sub nocte composita, alter inibi, alter vero quo Moin in Renum confluit, castra haud fraterno amore componunt. Cumque Lodhuwicus viriliter resisteret, et Lodharius illum absque praelio sibi subigere diffideret, sperans Karolum facilius superari posse, ea pactione praelium diremit, ut 3. Idus Novembris eodem loco rursum conveniant, et ni concordia statutis interveniat, quid cuique debeatur armis decernant; et his ita omissis, Karolum sibi subigere contendit.

2. Per idem tempus Karolus Bituricas ad placitum, quo Pippinum sui iuraverant venturum, venerat. Qui[a] quidem ex omnibus nuntio recepto, missos, videlicet Nithardum et Adelgarium, delegit, et uti ocius valuit, ad Lodharium direxit, mandans ac deprecans, ut memor sit sacramentorum quae inter se iuraverant, et servet quae inter illos pater statuerat; insuper etiam fraternae filiolique conditionis meminerit; haberet sua sibi, et quod illi pater suo consensu concesserat, absque conflictu illum habere permittat; promittens, si hoc faceret, fidelem se illi et subiectum fore velle, ita ut primogenito fratri esse oporteret. Insuper etiam quicquid hactenus in illum deliquerat, pollicitus est se ex corde remittere; deprecatus, ne amplius suos sollicitet, nec regnum sibi a Deo commissum perturbet. Cederent undique paci atque concordiae, et hoc se sua suorumque ex parte ratum videre, ac per hoc conservare velle, mandavit: quod etsi alter hoc ita esse non crederet, quocumque vellet modo ex his illum certum se efficere promisit. Quae quidem Lodharius simulans se benigne suscipere, legatos tantum salutationis causa redire permisit, ac per suos se responsurum de ceteris esse respondit. Insuper etiam, quoniam ad ipsum

a) ad c.

se vertere frustrata fide noluerunt, honoribus quos pater illis dederat privavit; ita, quid fratri facere cogitaret, nolens indicium dabat. Interea omnes inter Mosam et Sequanam degentes ad Karolum miserunt, mandantes, ut, antequam ad Lodhario praeoccuparentur, veniret; adventum eius se praestolaturos, promittentes. Quamobrem cum perpaucis Karolus hoc iter accelerans, ab Aquitania Carisiacum venit, et a Carbonariis et infra ad se venientes benigne suscepit. Extra vero Herenfridus, Gislebertus, Bovo ac ceteri ab Odulfo decepti, firmatam fidem neglegentes, defecerunt. 840.

3. Eodem tempore missus ab Aquitania venit, nuntians quod Pippinus cum his qui parti[a] suae favebant, super matrem Karoli irruere vellet; ac per hoc Karolus Francos inibi omittens, mandat, si illos frater suus donec reverteretur opprimere vellet, obviam sibi procederent. Insuper ad Lodharium Hugonem, Adelhardum, Gerhardum et Hegilonem direxit; cunctaque quae tunc nuper illi mandaverat replicans, necnon et pro Deo deprecatus est, ne suos sibi subtrahens, regnum quod Deus paterque suo consensu illi dederat, amplius dissipet. Et his ita compositis, in Aquitaniam festinus perrexit, superque Pippinum et suos irruens, fuga illos abire compulit. Per idem tempus cum Lodharius a Lodhuwico reverteretur, et omnes citra Carbonarias ad illum venirent, Mosa traiecta ratum duxit, ut Sequanam usque procederet. Quo dum tenderet, Hilduinus abbas Sancti Dyonisii, et Gerardus comes Parisii civitatis, a Karolo deficientes, fide frustrata ad illum venerunt. Quod quidem Pippinus, filius Bernardi regis[b] Langobardorum, ceterique cernentes, elegerunt potius more servorum fidem omittere, iuramenta contempnere, quam ad modicum tempus facultates relinquere;

a) patri *c.* b) regi *c.*

840. ac per hoc fide relicta, quos supra memoravimus secuti, eidem se dederunt. Hinc quoque Lodharius magnanimis effectus, Sequanam excessit, praemittens more solito, qui ad defectionem inter Sequanam et Ligerem degentes partim minis[a] partim blanditiis subducerent. Ipse quoque, uti consueverat, lento itinere subsecutus, Carnutenam[b] civitatem tendebat. Cumque Teodericum, Ericum et hos qui illum sequi deliberaverant, ad se venturos didicisset, spe multitudinis suae fretus, Ligerem usque ut procederet[c], deliberavit; Karolus quoque, a fuga qua Pippinum et suos disperserat reversus, et quoniam, matrem ubi tuto relinqueret, non habebat, pariter ad Franciae partes properabant[1].

4. Audiens autem Karolus interea, quod hi omnes quos supra memoravimus ab eo defecissent, et Lodharius cum ingenti exercitu persequi illum usque ad internitionem statuisset, hinc autem Pippinus et hinc Brittones infesti erant, quid facerent concilium convocant, ineunt, deque his omnibus deliberaturi, facile consilium perfacile inventum est. Et quoniam nihil praeter vitam et corpora reliquum habebant, elegerunt potius nobiliter mori, quam regem proditum derelinquere. Quamobrem obviam Lodhario pergunt, atque Aurilianensem urbem hinc inde petunt. Castra ponunt distantes ab invicem plus minus leuwas sex; legatos invicem dirigunt; et Karolus quidem sola iusticia pacem petebat, Lodharius vero, quo astu absque praelio illum decipere ac superare posset, operam dabat. Quod cum peragere, strenue resistentibus, diffideret, sperans vires suas, uti coeperant, cotidie accrescere, quam, cum Karolo decrevissent, facilius illum subiugari posse arbitrabatur. Hac autem

a) nimis *c.* b) caramtenam *c.* c) produceret *c.*

1) scilicet Karolus cum matre.

spe deceptus, ea pactione praelium diremit, ut cederet Karolo Aquitania, Septimania, Provincia et decem comitatus inter Ligerim et Sequanam; eo videlicet modo, ut his contemptus[1], interim inibi esset, donec Atiniacum 8. Idus Maias conveniant; quasi quidem communi consensu utrorumque utilitatem praevidere ac statuere velle promisit. Primores quoque partium Karoli, cernentes negotium vires suas excedere, maximeque timebant, ne forte praelio commisso, in tanta paucitate regem suum salvare difficile possent — erat enim spes cunctis non modica indolis eius — quamobrem statutis eo tenore consentiunt, ut deinceps Lodharius Karolo ita fidus amicus sit, sicut frater per iusticiam fratri esse debet, et regna quae illi deputabat, quieta habere faceret, ac interim super Lodhuwicum[a] hostiliter ire dedisset; aliter autem iure quod iuraverant absoluti esse deberent. Qua quidem arte et regem suum a periculis subtrahunt, et se mox a sacramento absolvunt. Nam antequam idem qui haec iuraverant domo egrederentur, aliquos ex his qui aderant subducere ab illo temptavi, et in crastinum quosdam suorum recepit. Insuper et in regna quae illi deputaverat, statim direxit, et in quantum potuit, ne illi se subderent perturbavit; et ut e Provincia ad se venientes exciperet, perrexit; et quemadmodum Lodhuwicum dolo an vi[b] superare posset, intendit. 840.

5. Interea Karolus Aurilianensem urbem veniens, Teotbaldum et Warinum cum quibusdam e Burgundia ad se venientes gratanter ac benigne excepit. Hinc autem obviam Bernardo, sicut mandaverat, Nivernensem urbem petit. Sed Bernardus more solito ad illum venire distulit, dicens se cum Pippino suisque sacramento firmasse, ut 841.

a) *nomen hic cum simplici v scriptum.* b) *a Petario in loco raso scriptum.*

1) i. e. contentus.

841. neuter absque alterius consensu cum quolibet quodcumque pactum inire deberet; quamobrem testatus est, ad illos se ire velle; et si efficere posset, ut una secum sui devenirent, bene; sin aliter, soluto iuramento infra dies quindecim ad illum reversurum, suaeque ditioni se conmissurum esse, promisit. Quamobrem Karolus Bituricas iterum obviam illi venit. Quo Bernardus veniens, cum neutrum fecisset, graviter Karolus ferens seductiones quas patri fecerat et hactenus illi faciebat, timens ne aliter illum comprehendere posset, subito in illum irruere statuit. Sed hoc Bernardus quanquam tarde praesensit, fugam iniit, ac vix evasit. Karolus autem quosdam e suis stravit, quosdam saucios ac semivivos reliquid, quosdam vero inlesos cepit ac more captivorum custodiri praecepit; suppellectilem autem universam diripere permisit. Hinc quoque Bernardus humilior effectus, paulo post supplex ad Karolum venit, dicens et fidelem se illi fuisse, et tunc, si liceret, esse voluisset, et deinceps, quanquam âc contumelia affectus esset, in futurum fore, minime diffideret; quod etsi quilibet aliter dicere vellet, armis se hoc propulsurum promittit. Quibus Karolus credulus effectus, ditatum muneribus et gratia in societatem amicitiae suscepit, et ut Pippinum ac suos, uti promiserat, subditos sibi efficere temptaret, direxit. Et his ita compositis, Cenomannicam urbem adiit, Lantbertum Ericumque una cum ceteris recepturus. Cumque ille illos inibi perhumane reciperet, protinus ad Nomenoium, ducem Brittanniorum, mittit, scire cupiens, si suae se ditioni subdere vellet. Qui adquiescens consiliis plurimorum, Karolo munera mittit, ac sacramento fidem deinceps servandam illi firmavit. Quibus peractis, quoniam tempus placiti quod Attiniacum condixerant, appropinquare videbatur, quid consulte ac

solida fide sibi suisque agere oporteret, Karolus anxius erat. Ergo participes secretorum convocat, rem omnibus notam replicat, ac quemammodum a tanta calamitate congruentius se suosque exui[a] posse existimarent, ut aperiretur, deposcit; seque in omnibus publicae utilitati et parere velle, insuper etiam, si oporteret, pro ea mortem subire, minime differre fatetur. Quibus cum undique vires crevisse viderentur, reminiscentes insidiarum quas Lodharius temporibus patris sui patri et Karolo inferre studuerat, quas etiam post obitum patris fratribus[b] suis absque remedio struebat — occurrebant insuper sacramenta quae tunc nuper fefellerat — aiebant[c] se omnem iustitiam ab eo libenter consequi velle, sed his inditiis nil boni sperare se[d] posse; idcirco sibi undique consultum videri, ut quocumque modo posset, ad condictum placitum venire minime differret; quod si frater suus, uti promiserat, communem utilitatem quaerere ac statuere vellet, hoc omnibus notis placere, et ut gratanter reciperetur congruum esse; sin aliter, fretus iusticia ac per hoc auxilio divino suorumque fidelium, et quicquid regni pater suus amborumque fidelium consensu illi dederat, obtinere omni virtute non neglegat. 841.

6. Ergo omnes Aquitanos qui suae parti favebant, una cum matre post se venire praecepit; insuper quicumque e Burgundia necnon[f] et inter Ligerem et Sequanam sui iuris esse vellent, similiter fecit. Idem autem ipse una cum his qui per praesens aderant, quanquam difficile videretur, praefatum iter arripuit. Cumque Sequanam venisset, repperit Guntboldum, Warnarium, Arnulfum, Gerardum, necnon et omnes a Carbonariis et infra, comites, abbates, episcopos, ob hoc vide-

a) exsui *c*. b) fratribusque *c*. c) agebant *c*. d) sperasse *c*. e) *addidi*. f) nec *c*.

841. licet a Lodhario inibi relictos, ut si absque suo consensu transire vellet, minime posset. Accedebat insuper, quod amnis inundans vada ubique denegaverat; custodes autem fluminis omnes naves aut contriverant aut certe submerserant; Gerardus quoque pontes, quoscumque repperit, destruxit. Igitur supra modum transitus difficilis effectus, non modicam transire cupientibus inportabat molestiam. Cum autem, tot difficultatibus, animi multimodis agitarentur consiliis, tandem mercatorum naves ab hostio quo Sequana mare influit, ferventi aestu abductae, propterque Rotomacensem urbem expositae nunciantur. Quo veniens, harum duas minus de triginta Karolus armato milite complet; idemque ingressus, praemittit, qui se venturum praenuntient, unicuique volenti delicta cedens, nolentibus autem, ut habeant, regnumque a Deo sibi datum illi[a] relinquant. Quae dum sprevissent classisque appropinquare videretur, crucem in qua iuraverant et Karolum, ut cognoverunt, relicto litore protinus fugerunt. Quos, quoniam in traiciendo equi moram fecerant, consequi nequibat, ad Sanctum Dyonisium laudis obsecrationisque causa iter direxit; quo veniens comperit, quod hi quos fuga disperserat, in unum una cum Arnulfo et Gerardo ceterisque coissent, et super Teutbaldum, Warinum, Otbertum, ceterosque qui, uti mandatum fuerat, ad Karolum veniebant, irruere vellent. Quam ob rem ad Sanctum Germanum causa orationis perrexit, ac per totam noctem iter faciens, aurora delucescente, ubi Luva[1] Sequanae confluit, Warinum cum sociis salvum recepit, ac sic[b] uno eodemque itinere Senonicam adiit urbem. Hinc noctu consurgit, per Uttam[2] iter faciens, sperans-

a) illum *c.* b) si *c.*

1) *le Loin,* oritur in iugis Autissiodorensium et apud Sacrum Portum, Barbeau, Sequanam influit. BOUQ. 2) *la forêt d'Otte,* inter Sens et Troyes et fluvios Yonne et Venne. BOUQ.

que, uti nuntiatum illi fuerat, quos supra memoravimus in eodem saltu consistere; disposuerat enim, ubicumque et qualitercumque posset[a], supra illos irruere. Quod et utique fecisset, nisi sollicitis vitae mors inminens pro foribus nunciaretur; quamobrem poene cuncti supra modum exterriti, quo quisque valuit fugam iniit; quos quoniam Karolus consequi non potuit, sociis equisque fessis, coenam Domini quieti indulgens, Tricasinorum civitatem in crastinum adiit. 841.

6. Eodem tempore dum haec quae praemisimus a Karolo exsequerentur, Lodharius, uti praefatum est, dolo an vi Lodhuwicum aut subdere aut quod mavult perdere posset, tota mente tractabat. In quo negotio congrue Otgarium, Magontiae sedis episcopum, et Adhelbertum Metensium comitem convocat; habebat enim uterque Lodhuwicum ad mortem usque exosum. Iam enim Adhelbertus ex infirmitate qua poene per annum detentus fuerat, velut in supplementum fratricidii respiraverat; erat enim eo in tempore ita prudens consilio, ut sententiam ab eo prolatam non quilibet mutare vellet. Cuius instinctu Lodharius collectam hinc inde infinitam multitudinem Renum traiecit, praemittens more solito, qui minis blanditiisque pendulam plebem subducere temptarent. Timens autem populus qui cum Lodhuwico erat, ne tantum exercitum ferre valeret, partim defecti ad Lodharium transeunt, partim fugam ineunt, ac Lodhuwicum desolatum relinquunt. Qui, quoniam omne suffragium aliud undique deerat, cum perpaucis abiit, et in Baioram se recepit. Quod quoniam Lodhuwico contigit, minime deinceps Lodharius aliquid illum praevalere putavit. Igitur Adhelbertum ducem, quem supra modo[b] memoravimus, ob hoc inibi reliquid, ut et populum sacramentis sibi

a) posse *c.* b) montem *c.*

841. firmaret, et si Lodhuwicus ad Karolum ire vellet, nullo modo posset. Ipse vero, quoniam Karolum Sequanam transire reppererat[b], obviam ire parabat. Velociter quidem praemittit, rei veritatem, ubi et cum quibus esset, scire cupiens; Aquis pascha celebraturus.

8. Mira sane ac merito notanda res Karolo in eodem sancto sabbato contigit. Nam neque ipse neque quilibet in suo comitatu quicquam, absque quod corpore gerebant et absque armis et equis habebant; cumque de balneo quidem egrederetur, et eadem vestimenta quae exuerat induere pararet, repente ab Aquitania missi pro foribus adstiterant, qui coronam et omnem ornatum, tam regium quam et quicquid ad cultum divinum pertinebat, ferebant. Quis non miretur, paucos et pene ignotos viros tot terrarum spacia, dum ubique omnes rapinae insisterent, tot talenta auri gemmarumque infinitam multitudinem ferre inlesos valuisse? et quod maxime mirandum fateor fore, qualiter ad definitum locum vel certe ad statutam diem et horam venire poterant, cum nec idem Karolus, ubi se suosque oporteret, sciebat. Quem quidem eventum haud aliter quam munere ac nutu divino visum est evenire potuisse; ac per hoc commilitonibus stuporem iniecit, omnesque maximam ad spem salutis erexit. Hinc vero Karolus cunctaque cohors exultans, ad festa celebranda sese convertit. Expleto autem quod ceperat, missos Lodharii benigne excipiens, convivari una secum praecepit; quibus et ut in crastinum redirent iniunxit, per suos se responsurum de eo quod frater suus illi mandaverat, promittens. In legatione vero Lodharii querebatur, cur absque suo consensu terminos quos illi statuerat excederet; et quia fecerat, saltem ubicunque illum repperi-

a) repperat c.

rent, mandat, ut interim eo loco quiescat, donec 841.
illi mandaretur, si ad statutum locum an alio, ubi congruentius illi videretur, venire deberet. Karolus per suos e contra, se ob hoc statutos terminos excessisse, respondit, quoniam de omnibus bonis sua ex parte illi[a] promissis ac iureiurando firmatis nihil stabile esse permisit. Nam suorum hominum ultra quod firmatum fuerat sollicitatos quosdam suo iuri adiecit, quosdam vero vita privavit; insuper regna quae subiecta illi efficere debuit, in quantum valuit perturbavit; et quod maximum est, in fratrem hostiliter irruit, necnon et suffragium a paganis illum quaerere compulit. Verumtamen, quanquam se haec ita haberent, in conventum quod communi consensu statuerant, venire se velle mandavit; ubi si communem utilitatem, uti promiserat, quaerere ac statuere vellet, sibi placere; sin aliter, de regno quod Deus paterque suus suorum consensu illi dederat, consiliis suorum fidelium in omnibus secundum Dei voluntatem parere se innotuit. Et his ita compositis, idem iter arripuit, atque ad praefatum locum pridie quam venerat praevenit. Quo quidem Lodharius veluti ex consulto venire distulit; verumtamen missos variis querimoniis refertos frequenter mittebat, et, ne forte ex inproviso Karolus supra illum irruere posset, cavebat.

9. Interea legati a Lodhuwico venerant, nunciantes, quod si sciret quomodo fieri posset, in illius adiutorium venire vellet. Quo se Karolus et indigere respondit, gratias congruae voluntati egit, et ut hoc accelerare studerent, protinus praefatos missos remisit. Cumque quattuor vel eo amplius dies inibi adventum Lodharii praestolaretur, et ille venire differret, comptionem advocat, concilium iniit, quidnam consultius deinceps illi agendum

a) illis *c.*

841. videretur, deliberaturus. Quidam autem aiebant, quoniam mater sua una cum Aquitaniis veniebat, obviam illi ire debere; sed maxima pars aut obviam Lodhario iter arripere suadebant, aut certe ubicumque vellet adventum illius praestolari debere dicebant; ob hoc quidem maxime, quoniam si quoquo modo aliorsum iter flectere coepisset, cuncti fugam illum inisse iactarent, et hinc Lodharium et suos audentiores fieri debere, atque hi qui adhuc causa timoris neutri se copulaverant, ad illum affluere undique sperabant; quod et evenit. Nam, quamquam[a] difficile, praevaluit tamen sententia priorum; quamobrem Cadhellonicam Karolus adiit urbem; ibique matre una cum Aquitaniis recepta, repente nunciatur, quod Lodhuwicus cum Adhelberto, duce Austrasiorum, proelio commisso vicisset, Renoque traiecto, ob illius adiutorium, quantocius posset, veniret. Quod cum ocius universis castris omnibus notum fieret, cuncti alacri animo, ut illi obviam irent, suadebant. Lodharius quoque ut[b] haec ita se habere deprehendit, circumfusae plebi, Karolum fugam inisse persequique illum quantocius posset velle, denuntiat; quo quidem nuntio fidos sibi alacriores reddidit, dubiis autem quibusque et affluendi audaciam iniecit, et firmiores suae parti reddidit. Cumque Karolus a Lodhario persequi se didicisset, quoniam in difficili loco aquis paludibusque circumfusis castra posuerant, ut absque qualibet difficultate, si Lodharius vellet, congredi possent, protinus obviam illi perrexit. Quae quidem Lodhario ut nuntiata sunt, castra posuit, ac veluti fessis equis biduo requiem dedit. Iterato itaque cum haec eadem fecissent, missosque invicem frequenter mitterent, sed nihil proficui deliberare possent, tandem appropinquantes Lodhuwicus et

a) quam *c.* b) *deest c.*

Karolus conveniunt, deque his omnibus in eodem 841.
conventu, quae Lodharius absque quolibet moderamine erga se suosque seviebat dolendo, conferunt; quidve deinceps agendum oportunius videretur, in crastinum deliberaturi. Aurora siquidem delucescente, conveniunt; concilium ineunt, in quo multum de tanta calamitate conquirunt. Cumque alteruter, quae quantave et qualia passi a fratre fuerant, referre desissent, universis visum unanimiter parique consensu, tam ex sacrosancto ordine episcoporum quam et laicorum viros nobiles, prudentes, benivolos deligant, per quos quae pater inter illos statuerat, et quae post obitum patris ab illo passi sint, mandent; insuper obsecrent, ut memor sit Dei omnipotentis, et concedat pacem fratribus suis universaeque ecclesiae Dei; cederet cuique, quod patris fratrisque consensu iuste debebatur; insuper etiam, ut iustis precibus acquiesceret, offerent illi, quicquid absque equis et armis in universo exercitu habere videbantur. Et si his monitis obsecrationibusque acquiescere vellet, placere; sin aliter, aiebant se divino ex munere suffragium absque dubio sperare posse, si omne quod iustum est vellent, et hoc fratri offerre humiliter studerent. Quae quoniam merito rata videbantur, protinus expleta sunt.

10. Sed haec veluti pro nihilo ducta Lodharius sprevit; per suos se nihil absque proelio velle mandavit; confestimque obviam Pippini, qui ab Aquitania ad illum veniebat, iter arripuit. Quod cum otius didicissent Lodhuwicus et sui, supra modum rem graviter ferentes — erant enim undique graviter tam itineris longitudine quam et proeliis variisque difficultatibus, et maxime equorum inopia attriti —, verumtamen quanquam se haec ita haberent, timentes, ne forte, si ab auxilio fratris frater deficeret, posteris suis indignam

841. memoriam reliquissent; quod quidem ne facerent, elegerunt omni penuriae, etiam si oporteret morti, potius subire, quam nomen invictum amittere. Quamobrem ex eadem magnanimitate mestitia oppressa, invicem se adortantes, gaudentes, velociterque, ut Lodharium cito consequi possent, ibant. Cumque atque insperate propter urbem Alciodorensem uterque exercitus alter ab altero videretur, confestim Lodharius verens, ne forte fratres sui absque dilatione supra se irruere vellent, armatus castra aliquantulum excessit. Quod quoniam fratres sui facere illum cognoverunt, quosdam castra metentes relinquunt, quosdam secum armatos assumunt, et absque dilatione obviam procedunt; missos invicem mittunt, pacemque sub nocte componunt. Castra autem ab invicem distabant plus minus leuvas tres, et intererat paucula palus saltusque; ac per hoc erat utrique ad alterum difficilis accessus. Quapropter aurora delucescente Lodhuwicus et Karolus ad Lodharium mittunt, mandant sibi valde displicere, quod illis pacem absque proelio denegaverat; quod etiam, quoniam vellet, et absque qualibet fraude, si fieri deberet, esset. Et primum quidem ieiuniis ac votis Deum invocent, deinde si ille transire ad illos voluisset, locum transeundi se daturos promittunt, ut omni impedimento sua suorumque ex parte ablato, absque qualibet occulta deceptione congredi possent; quae et, si vellet, sacramento firmare praeceperunt, at si nollet, ut eadem illis concederet atque firmare rogaret, petunt. Is autem more solito per suos se responsurum promisit, et ut legati regressi sunt, protinus obviam iter arripuit, ac locum quo castra poneret Fontaneum[1] petit. Eadem autem die fratres sui post Lodharium iter

1) *Fontenaille* super amniculum Andriam, qui oritur ex fontibus vici qui *Druye* vocatur. LEBEUF.

accelerantes, antecesserunt illum, et propter vicum quod Tauriacus[1] dicitur, castra posuerunt. 841.
Crastina die exercitus praeparati ad proelium, castra aliquantulum excesserunt. Praemittens Lodhuwicus ac Karolus, Lodhario mandaverunt, ut memor esset fraternae conditionis; sineret ecclesiam Dei et universum populum christianum pacem habere; concederet illis regna a patre suo consensu concessa; haberet sua sibi, non merito sed sola misericordia a patre illi relicta. Et in munere offerebant illi, quicquid in universo exercitu absque armis et equis habere videbantur; at si it nollet, cedebant illi uterque portionem regni, alter usque Carbonarias, alter vero usque Renum; quod et si rennueret, universam Franciam aequa lance dividerent, et quicquid horum vellet, suae ditionis esset. Ad quod Lodharius more solito, per suos se quicquid placeret notare, respondit; mittensque per praesens Drogonem, Hugonem et Hegibertum, mandat, non illos aliquid tale antea illi mandasse; ad quod considerandum spatium habere se velle aiebat: re autem vera Pippinus non venerat; illum âc dilatione expectare volebat. Verumtamen Ricuinum, Hirmenaldum et Fredericum sacramento firmare praecepit, quod pro nulla re alia has indutias peteret, praeter quod commune profectum tam illorum quam et universae plebis, sicut iusticiam inter fratres et populum Christi oportebat, quaerere volebat. Quó[a] quidem sacramento Lodhuwicus et Karolus creduli effecti, ea die et in crastinum insuper etiam usque in horam secundam diei tercii, quod evenit 7. Kalend. Iulii, pace utrorumque ex parte iureiurando firmata, ad castra redeunt; missam vero sancti Iohannis in crastinum celebraturi. Pippino

a) Quod c.

1) *Tury*, septem leucis ab Autissiodoro. LEBEUF.

841. quoque eadem die Lodharius in supplementum recepto, mandat fratribus suis, quoniam scirent illi imperatoris nomen magna auctoritate fuisse impositum, ut considerent, quatenus eiusdem nominis magnificum posset[a] explere officium; insuper autem haut se libenter utrorumque quaerere profectum. Interrogati autem, si quiddam horum quae mandaverant recipere vellet, vel si quamlibet finitivam sententiam illis mandasset, nihil sibi horum fuisse iniunctum, responderunt. Quamobrem cum omnis spes iusticiae ac pacis sua ex parte ablata videretur, mandant illi, si melius non invenisset, aut reciperet unum horum quae illi mandaverant, aut nosset illos in crastinum — quod contigit sicut praefatum est 7. Kalend. Iulii — hora videlicet diei secunda, ad omnipotentis Dei iudicium, quod illis absque illorum voluntate mandaverat, esse venturos. Quae quidem Lodharius solito more insolenter sprevit, et visuros se, quid agere deberet, respondit. Dum haec super Ligerim iuxta Sanctum Fludualdum[1] consistens scriberem, ecclipsis solis hora prima, feria tertia[b] 15. Kal. Novembris in Scorpione contigit[2]. His ita omissis, diluculo Lodhuwicus et Karolus consurgunt; verticem montis[3] castris[c] Lodharii contigui cum tertia, ut videtur, exercitus parte occupant, adventumque eius et horam secundam, ut sui iuraverant, exspectant. Cumque utrumque adesset, proelium super rivolum Burgundionum[4] magno certamine committunt. Et Lodhuwicus quidem ac Lodharius in loco qui Brittas[5] dicitur strenue confligunt; quo superatus Lodharius, terga vertit.

a) posse *c.* b) *numerus deesse dicitur.* c) castrae *c.*

1) Saint Claude supra Blois? 2) anno 841, die 18. Octobris, feria 3. eclipsis solis vere accidit. 3) *la montagne des alouettes*, secundum LEBEUF. 4) amniculus Andria. LEBEUF. 5) *les Bretignelles.* LEBEUF.

Pars autem exercitus, quam Karolus in loco qui Fagit[1] vulgo dicitur excepit, protinus fugit; pars vero quae in Solennat[2] Adhelardum[3] ceterosque, quibus haud modicum supplementum Domino auxiliante praebui, appetiit, strenue conflixit: quo et utrique vicerunt, sed novissime omnes a parte Lodharii fugerunt[a]. Qua finem primi certaminis dedit Lodharius, terminetur liber secundus[b]. 841.

LIBER TERTIUS[c].

Quoniam sinistrum me quiddam ex genere nostro ut audiam pudet, referre praesertim quam maxime piget, quamobrem imperio haudquaquam malivole contempto, ut finis optatus libri secundi affuit, per omnia finire hoc opus animus decrevit; sed ne forte quilibet quocumque modo deceptus, res nostro in tempore gestas praeter quam exactae sunt narrare praesumat, ex his quibus interfui, tertium libellum ut adderem, acquievi[d].

Proelio quidem, uti praefatum est, strenue peracto, quid de palantibus peragere deberetur, Lodhuwicus et Karolus in eodem campo deliberare coeperunt. Et quidam ira correpti, persequi hostes suadebant; quidam autem, et maxime reges, miserantes fratris plebisque, et ut iudicio Dei et hac plaga repressi, ab iniqua cupiditate resipiscerent, et Deo donante deinceps unanimes in vera iusticia devenirent, piis visceribus solito more optabant. In quo negotio Dei omnipotentis misericordia ut praestolaretur suadebant. Quibus cetera multitudo assentientes, a proelio et praeda discesserunt, et fere mediante die ad castra redeunt, quid[e] deinceps consultius acturum videretur, deli-

a) *linea et dimidia vacat in codice.* b) *lineae* $2^1/_2$ *vacant.* c) *inscriptio vacat c.* d) *hic* $2^3/_4$ *linearum spatium vacat c.* e) *deest c.*

1) *le Fay.* LEBEUF. 2) *Goulenne* seu *Coulenne.* LEBEUF. 3) ducem Karoli; cf. Lib. III. c. 2.

841. beraturi. Fuit quidem ingens numerus praedae et ingens caedes[a], insuper ammirabilis, immo et merito notabilis, misericordia tam regum quam et universorum. Nam diversis pro rebus, diem dominicum inibi acturos se, deliberarunt. In quo missa peracta, amicos et inimicos, fideles et infideles, pariter sepulturae tradebant; plaga correptos ac semivivos eodem modo pro viribus ex animo refovebant. Post hos qui fuga evaserant miserunt, offerentes, si reverti sana fide vellent, omnia delicta remitti. Post haec reges populique super fratre[b] populoque christiano dolentes, percontari episcopos coeperunt, quid agere super hoc negotio deberent? Quamobrem unanimes ad concilium omnes episcopi confluunt, inventumque in conventu publico est, quod pro sola iusticia et aequitate decertaverint, et hoc Dei iuditio manifestum effectum sit, ac per hoc inmunis omnis Dei minister in hoc negotio haberi, tam suasor quam et effector, deberetur; at quicumque consciens sibi aut ira aut odio aut vana gloria, aut certe quolibet vitio, quiddam in hac expeditione suasit vel gessit, esset vere confessus secrete secreti delicti, et secundum modum culpae diiudicaretur; verumtamen in veneratione ac laude tantae declarationis iusticiae, pro remissione delictis mortuorum fratrum suorum — in eo quod inperfecti peccatis intervenientibus se noverant, ut in multis volentes nolentesque delinquebant — ut suo adiutorio ab his exuti liberarentur; insuper autem uti actenus in iusticia adiutor et protector illi Deus extitit, ita ut deinceps ubique existeret: proque his omnibus triduanum ieiunium inventum immoque libenter ac celebre celebratum est.

2. His ita reor peractis, Lodhuwicus ut Renum peteret decrevit; Karolus autem diversis pro

a) caedę *c.* b) fratris *c.*

rebus et maxime propter Pippinum, ut illum sibi subdere studeret, in Aquitaniam ut proficisceretur ratum duxit. Nam Bernardus dux Septimaniae, quanquam a loco praedicti proelii plus minus leuvas tres defuerit, neutri in hoc negotio supplementum fuit; victoriam autem ut Karoli esse didicit, filium suum Willelmum ad illum direxit, et, si honores quos idem in Burgundia habuit eidem donare vellet, ut se illi commendaret praecepit. Insuper iactabat, se posse, nec non et aiebat, quod Pippinum una cum suis Karolo foedere quo valeret subdere vellet. Quam legationem benigne excepit, et sicut postulaverat, per omnia concessit; monens, ut de Pippino et suis quod promiserant, in quantum posset, ut perficeretur, operam daret. Cumque adversa undique propulsa viderentur, ac spes prosperitatis cuique hinc inde faveret, Lodhuwicus cum suis Renum petiit, Karolus vero una cum matre Ligerim adiit. Res autem publica inconsultius quam oporteret omissa, quo quemque voluntas rapuit, perfacile omissus abscessit. Quod quidem Pippinus audiens, paulo ante desideratum cum illo foedus inire[a] distulit. Bernardus quidem ad illum venit, sed, ut illi se commendaret, minime acquievit. Quidam tamen a Pippino desciverunt, et hoc tantum praefata expeditio Karolo profuit, quod illos sibi foederatos recepit. Interea Adhelardus ceterique quos Karolus ad Francos direxerat, scire cupiens si ad illum reverti vellent, Carisiacum venientes, quo illi, ut missos dirigeret, mandaverant, perpaucos obviam habuerunt; qui hoc dicebant, si idem Karolus ad praesens esset, ad illum venire minime differrent; aliter autem nescire aiebant, utrum viveret an non. Iactaverant enim hi qui partis Lodharii sentiebant, in proelio Karolum cecidisse, Lodhuwicum vulne- 841.

a) inirae *c.*

841. ratum et fuga lapsum abisse. Quapropter inconsultum aiebant, in incertis rebus aliquod foedus cum quolibet inire debere. At Guntboldus ceterique coadunati, supra praefatos Karoli missos irruere se simulabant, et utique fecissent, si ausi essent. Quapropter ad Karolum Adhelardus et ceteri miserunt, mandantes ut, quantotius posset, venire satageret, quatinus et illis adiutorium praeberet, et si Franci, uti aiebant, ad illum venire vellent, scire posset. Ipsi vero Parisiacam civitatem adeunt, adventum Karoli praestolari. Quod cum Karolo nunciaretur, protinus his in partibus iter direxit. Ad Sequanam[a] autem ut pervenit, Adhelardum una cum ceteris in Spedonna[1] obviam habuit, et quanquam propter conventum quod cum fratre in Lingonicam urbem Kal. Septembris condixerat, quoniam imminebat, ancxius esset, ratum duxit, ut saltem citato cursu per urbem Belvacensem, ac deinde per Compendium et Suessionis, hinc per Remensem et Cadelonensem Lingonicam peteret urbem, quatinus eo tenore id quod cum fratre statuerat observare studeret, et si quilibet e Francis ad illum venire vellet, posset. Franci vero eandem paucitatem quam et Aequitanii spreverant spernentes, variis fictionibus illi se per praesens subdere distulerunt. Quod ut Karolus cognovit, praefatum iter accelerare[b] coepit. Cumque Suessonicam peteret urbem, monachi de Sancto Medardo occurrerunt illi, deprecantes ut corpora sanctorum Medardi, Sebastiani, Gregorii, Tiburcii, Petri et Marcellini, Marii, Marthae, Audifax et Abacuc, Honesimi, Meresine et Leocadiae, Mariani, Pelagii et Mauri, Floriani cum sex fratribus suis, Gildardi, Sereni, et domni Remigii Rotomagorum archi-

a) Sequonam *c.* b) accelere *c.*

1) Espone-sur-Maudre, haud longe a confluentibus Maldrae et Sequanae. VALES.

episcopi, in basilicam ubi nunc quiescunt, et iam tunc maxima ex parte aedificata erat, transferret. Quibus acquiescens, inibi mansit et uti postulaverant, beatorum corpora propriis humeris cum omni veneratione transtulit[1]; insuper et villam quae Bernacha[2] dicitur, rebus eiusdem ecclesiae per aedictum addidit. His ita peractis, Remensem urbem petiit; quo cum venisset, nuncium recepit, quod Lodhuwicus ad conventum quod in Lingonicam urbem condixerant, venire non posset, eo quod Lodharius in regnum illius hostili manu irruere vellet; mandaverant etiam Huc avunculus eius[3] nec non et Gislebertus comes Mansuariorum[4], si in illis partibus isset, ad illum se una cum ceteris esse venturos. 841.

3. Ergo tam pro fratris adiutorio, quam et ut hos, si ad illum venire vellent, recipere posset, ad Sanctum Quintinum iter direxit. Quo quidem Hugonem, sicut mandaverat, obviam habuit, et inde in partes Traiecti iter direxit, Lodharius autem ut haec audivit, amisso Lodhuwico, quem paulo ante persequi statuerat, a Warmatia ad conventum quod Teotonis villam indixerat, iter arripuit; et qualiter super Karolum irrueret[a], intendit. Quod cum Karolus in Wasiticum[5] didicisset, Hugonem et Adhelardum ad Gislebertum una cum ceteris, quos[b] foedere quo valerent sibi adnecterent, direxit. Rabanonem etiam ad Lodhuwicum dirigens, mandat, qualiter pro suo adiutorio illis in partibus isset, quod Lodharius audiens, illo omisso supra se cum omnibus copiis ire pararet, monensque ac deprecatur, ut quantotius posset, solito

a) irruet *c.* b) *vox deest in c.*

1) 6. Kal. Septembris. MABILL. 2) Braine villa regia ad Vidulam posita. BOUQ. 3) abbas S. Quintini. 4) comes pagi Masago; cf. mox cap. 3. 5) fortasse Vassy, oppidulum Campaniae. VALES. Sed inter S. Quintinum et Traiectum quaerendum esse, ex superioribus patet.

841. more adiutorium illi praebere studeret. Insuper autem Exemenonem, venerabilem episcopum[1], ad Lodharium direxit, solito more humiliter praecepit, ut roget, ut obsecret, meminerit quod frater filiolusque eius sit; meminerit, quae pater inter illos statuerat, quae tam is quam et sui inter illos iuraverant; meminerit, quod novissime iudicio Dei inter illos voluntas eius declarata sit; et si horum omnium recordare nolit, cesset a persecutione sanctae Dei ecclesiae, misereatur pauperum, viduarum orfanorumque, et regnum a patre suo consensu sibi datum ut ingrediatur omittat; ne forte iterato populum christianum ad caedem mutuam confluere conpellat. Et his ita compositis, idem ipse Parisiacam urbem adiit, tam fratris sui Lodhuwici adventum quam et ceteros fideles suos, quos undique convocaverat, praestolaturus. Quod cum Lodharius didicisset, ad eandem urbem iter direxit; habebat enim tam Saxonum quam et Austrasiorum, necnon et de Alamannis, partem haud modicam secum; horumque auxilio praemaxime confisus, ad Sanctum Dyonisium venit. Reppererat autem inibi naves plus minus 20, insuper quoque Sequana, uti mense Septembrio solet, exigua erat, transitumque perfacilem praestabat. Quamobrem iactabant se sui facile transire posse, et hoc utique simulabant se maxime velle. Ergo Karolus quosdam Parisium et Milidonem[2] custodiri praecepit; quosdam vero ubicumque vada vel navigia esse noverat residere fecit: ipse vero e regione Sancti Dyonisii iuxta Sanctum Fludualdum[3] castra in meditullio posuit, ut et Lodhario, si ita oporteret, transitum prohibere, aut si alicubi super suos irruere vellet, illis succurrere posset. Et ut perfacile dinosceretur, quo in loco adiutorium praeberi deberet, more maritimo signa

1) Noviomensem. 2) Meulan. 3) St. Cloud.

in locis congruis atque custodias deputavit. Insuper autem Sequana, mirabile dictu, dum nos nusquam eo in tempore infra duos menses pluvias esse novimus, repente aere sereno tumescere coepit, ac sponte his in locis vada ubique prohibuit. Cumque haec ita haberent, cernens Lodharius transitum inibi undique sibi prohibitum, eo tenore cum Karolo pacem inire se velle mandavit, ut foedus quod Karolus cum fratre suo Lodhuwico sacramentis firmaverat, omisisset, et ille econtra foedus quod cum Pippino, nepote suo, similiter sacramentis firmaverat, omitteret; et haberet Karolus a Sequana partem occiduam absque Provinciam et Septimaniam; essentquę quasi pace perpetua[a] foederati. Re autem vera, sic se utrosque facilius decipere posse, putabat, omneque[b] imperium hac arte invadere sperabat. At Karolus respondit, se foedus quod cum fratre suo, necessitate coactus, inierat, minime violare velle; insuper ut a Mosa[c] usque Sequanam regnum, quod pater illi dederat, nequaquam congruum videretur, ut illi obmitteret; praesertim cum tanta nobilitas illum secuta de his regionibus esset, quos in sua fide deceptos esse minime oporteret. Quamobrem, quoniam hiemps aderat, haberet quique honores quos pater illis dederat, si vellet, mandavit, donec veris tempore vellent cum paucis, vellent cum omni comitatu, omnes conveniant, et ni statutis aut statuendis concordia concurrat, quid cuique debeatur, armis decernant. Quae quidem Lodharius more solito sprevit, et a Sancto Dyonisio obviam Pippino, qui ab Aquitania ad illum veniebat, Senones iter direxit; Karolus autem econtra, qualiter Lodhuwicum in adiutorium suum recipere posset, intendit. 841.

4. Interea nunciatum est Karolo, quod soror

a) petua *c.* b) omnemque *c.* c) mosam *c.*

841. sua Hildigardis Adelgarium, quęndam ex suis, captum haberet, et in urbe Laudunensi una secum custodiri fecisset. Qua pro re expeditos ad hoc opus Karolus sibi delegit, ac protinus decedente iam die his in partibus festinus perrexit; distabat enim urbs eadem plus minus leuvas 30. Per totam siquidem noctem iter faciens, impediente gelu praevalido, hora fere diei tercia insperate subito sorori et civibus cum infinita multitudine nunciatur Karolus adesse, omnisque urbs militibus circumdata fore. Quo quidem nuncio exterriti, quoniam nec evadendi nec aderat spes moenia tuendi, pacem sub una eademque nocte petunt, Adelgarium confestim reddunt, et ut se urbemquę absque conflictu in crastinum dedant, cum omni subiectione promittunt. Dum haec agerentur, milites moram huius rei graviter ferentes, insuper laboris taedio praeteritae noctis quem[a] passi fuerant permoti, in excidium urbis ruere undique coeperunt: essetque procul dubio protinus flammis rapinisque tradita, ni idem Karolus misericordia super ecclesiarum Dei sororisque necnon et populi christiani, permotus, minis atque blanditiis horum animos maximo labore compescere studuisset. Quos cum abscedere fecisset, ut soror postulaverat, concessit, et Salmonciacum[1] ab urbe discessit; crastina quoque die Hildigardis ad fidem suam, sicut spoponderat, venit, urbemque inlaesam et absque conflictu sui iuris restituit. Sororem suam siquidem Karolus benigne excepit, et omnia quae actenus erga illum deliquerat, illi donavit; multisque verbis blande illam allocutus, omnem benignitatem quam frater sorori debet, si deinde benivola erga illum esse vellet, ei perhumane promisit, ac, quo voluit, illam abire concessit. Urbi sua iura statuit, et ad

a) *deest* c

1) Samoucy.

suos, quod circa Parisium omiserat, his ita per-
actis rediit. Senones autem Lodharius, Pippino 842.
recepto, quid agere deberet, anxius erat; nam
Karolus partem exercitus Sequanam traiecit, et in
saltum qui Pertica[1] vulgo dicitur direxit. Quos
quoniam Lodharius vel se vel suos impedire timuit,
primum insectari statuit. Qua quidem re sperabat,
se et hos facile delere, et hoc terrore sibi residuos
subiugare, maximeque Nominoium, Brittannorum
ducem, suo subdere dominatui posse. Sed frustra
haec omnia expleturus adiit, dum nihil horum ad
effectum perduxit. Nam exercitus Karoli omnis
ab eo salvus evasit, insuper ex suis neminem
recepit; et Nomenoius omnia quae illi manda-
verat, insolenter sprevit. His ita se habentibus,
repente nuntium accepit, quod Lodhuwicus et
Karolus una cum ingenti exercitu alter alteri
studeret. Cumque se undique rebus adversis
circumseptum videret, maximo ambitu inaniter
expleto, a Turones redire coepit, et fatigato exer-
citu, tandem fessus Franciam pervenit. Pippinus
autem, quod se illi sociaverat penitudine correptus,
Aquitaniam se recepit. Interea audiens Karolus,
quod Otgarius, Maguntiae sedis episcopus, una
cum ceteris Lodhuwico fratri suo transitum ad se
prohibuisset, iter per Tullensem urbem accelerans,
Elisazam ad Zabarnam introiit; quod cum Otgarius
didicisset, una cum ceteris, litore relicto, abiit, et
quo quisque valuit, ocius se abdidit.

5. Ergo 16. Kalend. Marcii Lodhuwicus et Febr.
Karolus in civitate quae olim Argentaria[3] voca- 14.
batur, nunc autem Strazburg vulgo dicitur, con-
venerunt; et sacramenta quae subter notata sunt
Lodhuwicus romana, Karolus vero teudisca lingua
iuraverunt. Ac sic ante sacramentum circumfusam
plebem alter teudisca alter romana lingua alloquuti

1) *le Perche* ad Matronam. 2) Zabern. 3) Argentoratum.

842. Febr. 14. sunt. Lodhuwicus autem, quia maior natu, prior exorsus, sic coepit: *Quotiens Lodharius me et hunc fratrem meum post obitum patris nostri insectando, usque ad internecionem delere conatus sit, nostis; cum autem nec fraternitas, nec christianitas, nec quodlibet ingenium, salva iusticia ut pax inter nos esset, adiuvare posset, tandem coacti rem ad iuditium omnipotentis Dei detulimus, ut suo nutu, quid cuique deberetur, contenti essemus. In quo nos, sicut nostis, per misericordiam Dei victores extitimus; is autem victus, una cum suis quo valuit secessit. Hinc vero fraterno amore correpti, necnon et super populum christianum conpassi, persequi atque delere illos noluimus; sed hactenus sicut et antea, ut saltem deinde cuique sua iusticia cederetur, mandavimus. At ille posthaec non contentus iudicio divino, sed hostili manu iterum et me et hunc fratrem meum persequi non cessat; insuper et populum nostrum incendiis, rapinis cedibusque devastat: quamobrem nunc, necessitate coacti, convenimus; et quoniam vos de nostra stabili fide ac firma fraternitate dubitare credimus, hoc sacramentum inter nos in conspectu vestro iurare decrevimus. Non qualibet iniqua cupiditate illecti hoc agimus, sed ut certiores, si Deus nobis vestro adiutorio quietem dederit, de communi profectu simus; si autem, quod absit, sacramentum quod fratri meo iuravero, violare praesumpsero, a subditione mea, necnon et a iuramento quod mihi iurastis, unumquemque vestrum absolvo.* Cumque Karolus haec eadem verba romana lingua perorasset, Lodhuwicus, quoniam maior natu erat, prior haec deinde se servaturum testatus est: *Pro Deo amur et pro christian poblo et nostro commun salvament, dist di*[1] *in avant*[2], *in quant Deus savir et podir me dunat*[3], *si salvaraeio cist meon fradre Karlo, et in*

1) de isto die. 2) *en avant* Gallice. 3) *savoir et pouvoir me donne* Gallice.

adiudha et in cadhuna[4] *cosa, si cum om*[5] *per* 842.
dreit[6] *son fradra salvar dist*[7], *in o*[8] *quid il mi*[9] Febr.
altresi fazet; et ab Ludher nul plaid[10] *numquam* 14.
prindrai[11], *qui meon vol*[12] *cist meon fradre Karle in damno sit.* Quod cum Lodhuwicus explesset, Karolus teudisca lingua sic hec eadem verba testatus est: *In*[13] *Godes minna ind in thes*[14] *christianes folches ind unser bedhero gealtnissi, fon thesemo dage frammordes, so fram*[15] *so mir Got gewizci indi madh furgibit, so haldih tesan*[16] *minan bruodher, soso man mit rehtu sinan bruodher*[a] *scal, in thiu*[17], *thaz er mig sosoma*[18] *duo; indi mit Ludheren*[b] *in nohheiniu thing ne gegango, the minan*[19] *willon imo ce scadhen werhen*[20]. Sacramentum autem quod utrorumque populus quique propria lingua testatus est, romana lingua sic se habet:

a) bruher *c.* b) luheren *c.*

4) *chacune* Gall. 5) *comme homme.* 6) *droit.* 7) *doit.* 8) in eo. 9) faciet. 10) placitum. 11) *prendrai.* 12) secundum meum velle. 13) Viro in linguis Germanicis interpretandis principi, Iacobo Grimm, annotationes quae sequuntur Nr. 14—24 debemus. 14) Zeile 1 lese ich nicht *in durches,* was keinen Sinn giebt, sondern ohne Schwierigkeit, wie es auch nothwendig heissen muss, *ind in thes.* Nämlich die Präposition *in* steht in dieser Zeile zweimal, genau wie das Roman. *pro* zweimal steht. 15) Z. 3 muss es heissen *fram* und nicht *fra.* 16) Z. 4. 5 gehört *tesan* zusammen und ist der Acc. *hunc.* 17) Z 6 muss stehen *in thiu;* das *n* kann höchstens *u* scheinen. 18) Z. 6. 7 *soso ma.* Ohne Zweifel ist hinten das *o* unrichtig und die Sprache fordert ein *a,* das vielleicht auch in der Hdsch. zu lesen ist, wenn man genau sieht. *so sama* (sô sama) bedeutet *similiter,* und nie habe ich dafür gefunden *so soma.* 19) Z. 8 *zhe* minan. Nothwendig *the* [accentuirt *thê,* sonst *dei,* quae (Nom. Pl. Neutr.)] das unentbehrliche Relativum, wie im Roman. das *qui* vor *meon. Zhe* ist Unsinn und die Buchstabverbindung *zh* an sich undeutsch. Ich habe oft in Hss. Langobardische t (*ɩ*; *εɩ*, et) gefunden, die den Schein eines *z* geben [ich sehe, dass auch die Roman. erste Formel solch ein scheinbares *z* hat in alzresi, das sicher al*t*resi ist]; und erklärt man auch das hier stehende *t* graphisch für *z*, so hat sich jedenfalls der Schreiber versehen und das *t* seines Originals für ein *z* genommen. Das vorausstehende *geganga* ist allzu deutlich. als dass man *gegangu* lesen könnte, wie die Grammatik fordert; möglich, dass der Schreiber in dem ihm vorliegenden Text *u* für *a* nahm und *a* setzte. 20) *thê imo ze*

842. Febr. 14. *Si Lodhuvigs sagrament, quae son fradre Karlo iurat, conservat, et Karlus meos sendra de suo part non lo stanit, si io returnar non lint pois, ne io ne neuls cui eo returnar int pois, in nulla aiudha contra Lodhuwig nun li iver.* Teudisca autem lingua: *Oba Karl then eid, then er sinemo*[21] *bruodher Ludhuwige gesuor, geleistit, indi Ludhuwig min herro then er imo gesuor, forbrihchit, ob ih inan es*[22] *irwenden ne mag, noh ih noh thero nohhein then ih es irwenden mag, widhar Karle imo ce follusti*[23] *ne wirdit*[24]. Quibus peractis, Lodhuwicus

scadhen werdhen, wörtlich quae illi in damnum fiant (eveniant, succedant). *mînan willon*, adverbial gesetzter Accusativ, = nach meinem Willen. 21) Z. 1 *sineno* Schreibf. f. *sinemo*, oder wäre der erste Strich vom *m** verblichen? denn *sinemo* muss es heissen. 22) Z. 4 ist abzutheilen *inan es* (eum eius). 23) *follust* für adiumentum, auxilium, findet sich häufig (Gramm. 2, 199.). 24) Z. 6 beim letzten Wort kann gezweifelt werden, ob es wirdh*it* (erit) oder wirdh*ic* (ero) oder etwa wirdh*u* (ero) lautet. *Wirdhit*, erit, könnte bezogen werden auf *thero nohhein*, eorum nullus. Da aber der Schwörende die Hauptperson ist, fordert das Verbum auch wohl die erste Person. *Wirdhic* mit kräftig wiederholtem Pronomen stände für *wirdhu ic*, ero ergo, wobei nur das der Mundart dieses Denkmals ungemässe *ic* für *ih* befremdet. Wird*ih* wäre richtiger. Am liebsten wäre mir, wenn das scheinbare *c* ein blosser Finalzug am *u* sein könnte, dann würde man sich bei der Lesart wirdh*u* völlig beruhigen. Die Rom. Formel gibt *er*, ero, nicht erimus; das vorausgehende *iu* ist sonderbar und vielleicht auch *ego*, obgleich dafür sonst *eo*, *io* steht. Ein fehlerloser, grammatisch reiner Text ist das nun nicht; der Schreiber lässt besonders *h* aus oder versetzt es, *gealtnissi* für *gehaltnissi*, *madh* für *mahd* und dieses für *maht*, *bruher* für *bruodher*, *luheren* für *ludheren* [vielleicht ist luoheren ludheren, mit oben erblichenem oder übersehenem Strich], *mig* für *mih*, *ganga* für *gangu*, *werhen* für *werdhen*, *sineno* für *sinemo*. Richtig wäre folgende Recension: In godes minna ind in thes christianes folches ind unser bedhero gehaltnissi, fon thesemo dage framordes, so fram so mir Got gewizzi indi maht furgibit, so haldih tesan minan bruodher soso man mit rehtu sinan bruodher scal, inthiu thaz er mih sosama duo, indi mit ludheren in nohheiniu thing ne gegangu, the minan willon imo ce scadhen werdhen. Oba Karl then eid, then er sinemo bruodher Ludhuwige gesuor, geleistit, indi Ludhuwig min herro, then er imo gesuor, forbrihchit, ob ih inan es irwenden ne mag, noh ih noh thero nohhein, den ih es irwenden mag, widhar Karle imo ce follusti ne wirdu (wirdih).

* [Der dritte Strich des *m* war verblichen, daher der Lesefehler. P.]

Renotenus per Spiram, et Karolus iuxta Wasagum 842.
per Wizzunburg Warmatiam iter direxit. Aestas autem in qua[a] praefatum exactum est praelium, fuit frigida nimis, et omnes fruges persero collectae sunt; autunnus vero et hiemps naturalem ordinem peregerunt. Ac eadem die qua praedicti fratres necnon et primores populi praefatum pepigerunt pactum, subsequente gelu, nix multa cecidit. Stella cometis mense Decembrio et Ianuario necnon et Februario usque praelatum conventum apparuit — per Pisces centrum ascendit, et inter signum quod a quibusdam Lyra a quibusdam vero Andromeda vocatur, et Arcturum obscuriorem, hoc concilio expleto defecit. His[b] paucis de temporum siderisque serie delibatis, ad historiae tramitem revertamur. — Cumque Warmatiam venissent, missos deligunt, quos protinus ad Lodharium et in Saxoniam mittunt; et horum necnon et Karlemanni[1] adventus inter Warmatiam et Magonciacum praestolaretur statuunt.

6. Hic quoque haudquaquam ab re, quoniam iocunda ac merito notanda videntur, de qualitate horum regum et unanimitate qua[c] interea deguerint, pauca referre libet. Erat quidem utrisque forma mediocris, cum omni decore pulchra et omni exercitio apta; erat uterque audax, largus, prudens pariter et eloquens; omnemque praemissam nobilitatem excedebat fratrum sancta ac veneranda concordia. Nam convivia erant illis poene assidua, et quodcumque precium habebant, hoc alter alteri perhumane dabat. Una domus erat illis convivii, et una somni[d]; tractabant tam pari consensu communia quam et privata; non quicquam aliud quilibet horum ab altero petebat, nisi quod utile ac congruum ille esse censebat. Ludos etiam hoc

a) quo *c*. b) Haec *c*. c) que *c*. d) somnii *c*.

1) filius Hludowici regis maior natu.

842. ordine saepe causa exercitii frequentabant. Conveniebant autem quocumque congruum spectaculo videbatur, et subsistente hinc inde omni multitudine, primum pari numero Saxonorum, Wasconorum, Austrasiorum, Brittonorum, ex utraque parte, veluti invicem adversari sibi vellent, alter in alterum veloci cursu ruebat; hinc pars terga versa protecti umbonibus, ad socios insectantes evadere se velle simulabant; at versa vice, iterum illos quos fugiebant, persequi studebant; donec novissime utrique reges cum omni iuventute ingenti clamore, equis emissis, astilia crispantes exiliunt, et nunc his, nunc illis terga dantibus, insistunt. Eratque res digna pro tanta nobilitate necnon[a] et moderatione spectaculo; non enim quispiam in tanta multitudine ac diversitate generis, uti saepe inter paucissimos et notos contingere[b] solet, alicui aut laesionis aut vituperii quippiam inferre audebat.

7. His ita se habentibus, Karlemannus cum ingenti exercitu Baioariorum et Alamannorum ad patrem suum Magontiam venit. Bardo vero qui in Saxoniam missus fuerat, similiter fecit, nuntians, quod Saxones mandata Lodharii sprevissent, et quicquid Lodhuwicus et Karolus illis praeciperent, libenter id facere vellent. Lodharius quoque missos qui ad se directi fuerant, inconsulte audire distulit; quod tam Lodhuwicus quam et Karolus necnon et universus exercitus aegre tulerunt, et qualiter idem ipsi ad illum pervenire possent, intendunt. Ergo 16. Kalend. Aprelis illis in partibus viam dirigunt, et Karolus quidem per Wasagum iter difficile ingressus, Lodhuwicus vero terra Renoque per Bingam, Karlemannus autem per Einrichi[1] ad Conflentim in crastinum hora

a) nec *c*. b) contingi *c*.

1) pagus ad dextram Rheni et a meridie Loganae et pagi Engeriegowe.

fere diei sexta venerunt; protinusque ad Sanctum 842.
Castorem orationis causa pergunt, missam audiunt, ac deinde idem reges armati naves conscendunt, et Mosellam otius traiciunt. Quod cum Otgarius, Mogontiae sedis episcopus, Hatto comes, Herioldus, ceterique viderunt, quos Lodharius ob hoc inibi reliquerat, ut illis transitum prohibuissent, timore perterriti, litore relicto fugerunt. Lodharius quoque, ut fratres suos Mosellam transisse in Sinciaco didicit, confestim et ipse abire et regno et sede non destitit, donec se super ripam Rodani[a] cum paucis qui se sequi deliberaverant, ceteris omissis, excepit. Qua finem secundi certaminis dedit Lodharius, terminetur liber tercius.

LIBER QUARTUS[b].

Non solum me, uti praefatum est, ab hoc opere narrationis quiescere delectat, verum etiam, quo ab universa re publica totus secedam, mens variis quaerimoniis referta, assiduis meditationibus ancxia versat. Sed quoniam me de rebus universis fortuna hinc inde iunxit, validisque procellis moerentem vehit, qua portum ferar immo vero poenitus ignoro. Interim autem si aliquod tempus otiosum repperero, quid[c] oberit, si, uti iussum est, facta principum procerumque nostrorum stili officio memoriae mandare curabo? Ergo huic rerum operi quarto assistam, et si in ceteris rebus futuris prodesse nequivero, saltem in his erroris nubeculam proprio labore posteris detergam.

1. Usque Lodhuwicus et Karolus Lodharium a regno suo abisse certis indiciis cognovere, Aquis palatium, quod tunc sedes prima Frantiae erat, petentes; sequenti vero die, quid consultius de populo ac regno a fratre relicto agendum

a) rodanis *c.* b) *inscriptio deest.* c) qđ *c.*

842. videretur, deliberaturi. Et quidem primum visum est, ut rem ad episcopos sacerdotesque, quorum aderat pars maxima, conferrent, ut illorum consultu, veluti nomine divino, harum rerum exordium atque auctoritas proderetur. Et hoc illis, quoniam merito ratum videbatur, commissum est. Quibus ab initio gesta Lodharii considerantibus, quomodo patrem suum regno pepulerit, quoties populum christianum periurum sua cupiditate[a] effecerit, quoties idem ipse hoc quod patri fratribusque iuraverat frustraverit, quoties post patris obitum fratres suos exhereditare atque delere temptasset, quot homicidia, adulteria, incendia omnigenaque facinora universalis ecclesia sua nefandissima cupiditate perpessa sit, insuper autem, neque scientiam gubernandi rem publicam illum habere, nec quoddam vestigium bonae voluntatis in sua gubernatione quemlibet invenire posse, ferebant. Quibus ex causis non inmerito, sed iusto Dei omnipotentis iudicio, primum a proelio et secundo a proprio regno fugam illum inisse aiebant. Ergo omnibus unanimiter visum est atque consentiunt, quod ob suam nequitiam[b] vindicta Dei illum eiecerit, regnumque fratribus suis melioribus se iuste ad regendum tradiderit. Verumtamen haudquaquam illis hanc licentiam dedere, donec palam illos percontati sunt, utrum illud per vestigia fratris eiecti, an secundum Dei voluntatem regere voluissent? Respondentibus autem, in quantum nosse ac posse Deus illis concederet, secundum suam voluntatem se et suos gubernare et regere velle, aiunt: *Et auctoritate divina, ut illud suscipiatis et secundum Dei voluntatem illud regatis, monemus, hortamur*[c] *atque praecipimus.* Hinc autem uterque illorum duodecim e suis ad hoc opus elegit, quorum unus

a) cupidita *c.* b) sua nequitia *c.* c) ortamur *c.*

extiti; et sicut illis congruum, ut inter illos hoc 842.
regnum divideretur, visum est, contenti sunt; in qua divisione non tantum fertilitas aut aequa portio regni, quantum affinitas et congruentia cuiusque aptata est. Evenitque Lodhuwico omnis Frisia[1] . . . .
. . . .
Karolo vero[2] . . . .
. . . .

2. Quibus paractis, quique illorum e populo qui se sequutus est suscepit, ac sibi, ut deinceps fidelis esset, sacramento firmavit. Et Karolus quidem Mosam, regnum suum ordinaturus, traiecit; Lodhuwicus vero Saxonorum causa Coloniam petiit. Quorum casus quoniam maximos esse perspicio, praetereundos minime puto. Saxones quidem, sicut universis[a] Europam degentibus patet, Karolus, magnus imperator ab universis nationibus non inmerito vocatus, ab idolorum vana cultura multo ac diverso labore ad veram Dei christianamque religionem convertit. Qui ab initio tam nobiles quam et ad bella promptissimi multis inditiis persaepe claruerunt. Quae gens omnis in tribus ordinibus divisa consistit; sunt etenim inter illos qui aedhilingi, sunt qui frilingi, sunt qui lazzi illorum lingua dicuntur; Latina vero lingua hoc sunt: nobiles, ingenuiles atque serviles. Sed pars illorum quae nobilis inter illos habetur, in duabus partibus in dissensione Lodharii ac fratrum suorum divisa, unaque eorum Lodharium,

a) u. per E. *editi priores.*

1) Trium linearum spatium vacat, quod saeculi XVI. manus (fortasse Pithoei) ita explevit: *Ludovico orientalia regna cesserunt, omnis scilicet Germania usque ad Rheni fluenta, et aliquae civitates trans Rhenum cum adiacentibus pagis.* 2) Tres lineas vacuas eadem manus ita explere conata est: *accepit occidentalia regna a Britannico oceano usque ad Mosam fluvium, in qua parte ex tunc et modo nomen Francie remansit.*

842. altera vero Lodhuwicum secuta est. His ita se habentibus, cernens Lodharius, quod post victoriam fratrum populus qui cum illo fuerat deficere vellet, variis necessitatibus astrictus, quocumque et quomodocumque poterat, subsidium quaerebat. Hinc rem publicam in propriis usibus tribuebat; hinc quibusdam libertatem dabat, quibusdam autem post victoriam se daturum promittebat; hinc etiam in Saxoniam misit, frilingis lazzibusque, quorum infinita multitudo est, promittens, si secum sentirent, ut legem quam antecessores sui, tempore quo idolorum cultores erant, habuerant, eandem illis deinceps habendam concederet. Qua supra modum cupidi, nomen novum sibi, id est Stellinga, imposuerunt, et in unum conglobati, dominis e regno poene pulsis, more antiquo qua quisque volebat lege vivebat. Insuper autem Lodharius Nortmannos causa subsidii[a] introduxerat, partemque christianorum illis subdiderat; quibus etiam, ut ceteros christianos depraedarent, licentiam dabat. Igitur metuens Lodhuwicus, ne idem Nortmanni necnon et Sclavi propter affinitatem Saxonibus qui se Stellinga nominaverant, coniungerent, regnumque sibi vindicaturi invaderent, et christianam religionem his in partibus annullarent — quamobrem, uti praetulimus, praemaxime[1] Coloniam adiit, et in quantum valuit, simul et cetera regni sui scandala, ne hoc nefandissimum malum sanctae Dei ecclesiae deveniret, praecavit; quibus expletis, Viridunensium civitatem Lodhuwicus per Teotonis villam, Karolus autem per Remensem urbem adeunt, quid deinceps agendum videretur deliberaturi.

3. Per idem tempus Nortmanni Contwig[2] de-

a) subdium c.

1) Hic quatuor vocibus spatium vacat. Coloniam auctor supra indicaverat.
2) i. e. Quentawich.

praedati sunt; inibique mare traiecto, Hamwig[1] et Nordhunnwig[2] similiter depopulati sunt. Lodharius autem, ut se supra ripam Rodani recepit, navigio eiusdem fluminis fretus, inibi resedit; quo undique quos valuit sibi in subsidium adtraxit. Verumtamen legatum ad fratres suos dirigens, mandat, si sciret qua fieri posset, primores suos ad illos dirigere vellet de pace deliberaturos. Responsum est, mitteret quos vellet; facile quemlibet scire posse, qua illis deveniret esse; ipsi vero uno eodemque itinere per Tricasinensium Cadhellonensem[3] adeunt urbem. Cumque Miliciacum[4] venissent, Iosippus, Eberhardus, Egbertus, una cum ceteris a parte Lodharii, ad illos venerunt, dicentes, quod Lodharius cognovisset, se in Deum et illos deliquisse, nolletque amplius, ut altercatio inter illos et christianum populum esset; si vellent aliquid illi supra terciam partem regni propter nomen imperatoris, quod illi pater illorum concesserat, et propter dignitatem imperii, quam avus regno Francorum adiecerat, augere, facerent; sin aliter, tertiam tantummodo partem totius absque Langobardia Baioaria et Aquitania illi concederent; regeretque quisque illorum, Deo favente, portionem regni sui, prout melius posset; frueretur alter alterius subsidio ac benivolentia; concederent pacem et leges invicem sibi subiectis[a]; essetque inter illos, Deo auctore, pax pacta perpes. Quod cum Lodhuwicus et Karolus audissent, et illis plebique universae perplacitum[b] esset, in unum una cum primoribus coeunt, ac quid de talibus acturi essent, gratanti animo conferunt. Agebant[5] se hoc in exordio dissensionis voluisse, et quanquam peccatis intervenientibus proficuum esse non 842.

a) subiectas c. b) perplacidum c.

1) Hamburg. 2) Norden in Frisia orientali. 3) Chalons sur Saone. 4) Mussy ad Sequanam, supra Bar-sur-Seine. 5) i. e. aiebant.

842. posset, saepe hoc illi mandatum fuisse. In eo tamen omnipotenti Deo gratias referebant, cuius tandem ope adiuti, hoc promeruerant, ut frater illorum, qui semper pacem atque concordiam spreverat., Deo largiente tunc illa petebat. Verumtamen solito more ad episcopos sacerdotesque rem referunt, ut quocumque divina auctoritas id vertere[a] vellet, nutu ipsius libenti animo praesto adessent. Quibus cum undique, ut pax inter illos fieret, melius videretur, consentiunt, legatos convocant, postulata concedunt. Cumque in divisione regni quattuor dies vel eo amplius morarentur, tandem visum est, ut inter Renum et Mosam usque ad exortum Mosae, ac deinde ad exortum Saugonnae, et sic per Saugonnam usque ad confluentum Rodani et sic deinde per Rodanum usque in mare Tyrrenum, omnes videlicet episcopatus, abbatias, comitatus, fisca cis Alpibus consistentia absque[1] . . . . illi in parte regni tercia offerrent, et si hanc recipere rennuat, quid cuique debeatur armis decernant. Quod quidem, quanquam ultra quod iustum ac congruum, ut quibusdam videbatur, inventum fuerit, per Conradum, Cobbonem, Adelhardum et ceteros mandatum est; ipsi vero interim, donec qui missi fuerant reverterentur, in eodem loco esse se decernunt, responsum Lodharii praestolaturi. Qui cum ad Lodharium venissent, repererunt illum paululum minus solito more animatum. Aiebat enim, se non esse contentum in eo, quod fratres sui illi mandaverant, quia aequa portio non esset; querebaturque insuper suorum qui se sequuti sunt causam, quod in praefata parte quae illi offerebatur, necnon haberet, unde illis ea quae amittebant restituere posset. Quamobrem

a) vetere *c*.

1) Vox una vel duae exciderunt 1. *Italia* coniicit Pithoeus; fortasse *Langobardia* legendum est.

ignoro, qua fraude decepti, hi qui missi fuerant, augent illi supra definitam partem usque in Carbonarias; insuper, si hoc usque ad tempus quod illis pariter conveniret reciperet, iurant illi, quod tunc fratres sui iureiurando, prout aequius possent, regnum omne absque Langobardia, Baioaria et Aequitania, in tribus partibus dividerent, essetque super his sua electio, ut quam vellet harum acciperet, ac diebus vitae suae eandem illi concederent, in eo quod ille illis similiter faceret; et haec omnia si aliter non crederet, sacramento sic se facturos promitterent. Iurat etiam Lodharius, sic se velle, ac sua ex parte sic perficere, in eo quod fratres sui, uti missi illorum tunc illi iuraverant, adimplessent. 842.

4. Igitur mediante Iunio, feria videlicet quinta, propter civitatem Madasconis in insula quae Ansilla[a] dicitur cum aequo numero priorum Lodharius, Lodhuwicus et Karolus conveniunt; et hoc sacramentum mutuo sibi iuraverunt, videlicet ut ab ea die et deinceps invicem sibi pacem conservare deberent, et ad placitum quod fideles illorum inibi statuissent, regnum omne absque Langobardia, Baioaria et Aquitania cum sacramento, prout aequius possent, in tribus partibus sui dividerent, electioque partium eiusdem regni esset Lodharii; et quique illorum partem quam quisque acciperet, cuique deinde omnibus diebus vitae suae conservare deberet, in eo, si adversus fratri et suos frater suus similiter faceret. Quo expleto adhibitisque verbis pacificis, pacifice discedunt; ad castra redeunt, in crastinum de ceteris deliberaturi. Quanquam et id aegre vix tamen effectum est, et usque ad conventum quod in Kalendas Octobris condixerant, pacifice quisque in sua portione qua vellet esset. Et Lodhuwicus quidem Saxoniam,

a) anxilla *corr.* ansilla *c.*

842. Karolus vero Aquitaniam ordinaturi adeunt; Lodharius autem iam, ut sibi videbatur, de electione regni partium sęcurus, Arduennam venatu petit, omnesque primores suae portionis populi qui a se, dum a regno habiret, necessitate coacti desciverant, honoribus privavit. Lodhuwicus etenim in Saxonia seditiosos, qui se, uti praefatum est, Stellinga nominaverant, nobiliter, legali tamen caede, compescuit[a]. Karolus vero in Aquitaniam Pippinum fugavit; quo latitante, nihil aliud notabile efficere valuit, praeter quod Warinum quendam ducem, ceterosque qui sibi fidi videbantur[b], ob custodiam eiusdem patriae inibi reliquid. Insuper Egfridus, comes Tolosae, e Pippini sociis, qui ad se perdendum missi fuerant, quosdam in insidiis cępit, quosdam stravit. Idemque Karolus ad placitum quod cum Lodhuwico fratre suo Warmatiam condixerat, iter direxit. Cumque Mettis pridie Kalend. Octobris venisset, Lodharium in villa Teotonis repperit, quo ante condictum placitum venerat, ac aliter quam statuerat residebat. Quam ob rem his qui a parte Lodhuwici necnon et Karoli propter divisionem regni Mettis residere debuerant, tutum minime videbatur, ut dum seniores sui in Warmatia et Lodharius in Teotonis villa essent, illi Mettis regnum dividerent. Distat enim Warmatia a Mettis leuvas plus minus 70, Teotonis autem villa plus minus octo. Occurrebat etiam, quod Lodharius in fratrum deceptione sepe perfacilis promptusque extiterat; ideoque suam salutem illi credere haudquaquam absquę qualibet securitate audebant. Ergo Karolus horum saluti consulens, ad Lodharium dirigit; mandat, quoniam aliter quam convenisset venerat et erat, si vellet, ut missi fratris sui necnon et sui inibi una cum suis remanerent, daret illi obsides, ut

a) compescunt c. b) vebantur c.

de salute illorum fidus esset; sin aliter, mitteret 842.
ille missos suos Warmatiam ad illos, et illi quos vellet obsides illi darent; sin aliter, recederent a Mettis pari[a] spatio; sin etiam et hoc nollet, in meditullio qua vellet missi illorum convenissent: non enim se tot nobilium virorum salutem neglegere debere, dicebat. Erant quidem octoginta electi ex omni multitudine, omni nobilitate praestantes, quorum interitus ni praecaveretur, maximam sibi fratrique suo posse inferre iacturam aiebat. Tum tandem pro commoditate omnium hinc inde visum est, ut Conflentum missi illorum, centum decem videlicet, absque obsidibus convenirent, inibique regnum, prout aequius possent, dividerent.

5. Quo scilicet 14. Kal. Novenbris convenientes, ne forte quoddam scandalum inter homines illorum qualibet ex causa oriretur, pars illorum quae a Lodhuwico necnon et Karolo[b] venerat, orientalem ripam Reni metantes, quae autem a Lodhario, occiduam; cotidieque ob commune colloquium Sanctum Castorem pecierunt. Cumque ad regni divisionem hi qui a Lodhuwico et Karolo missi fuerant, variis querimoniis accessissent, quaesitum est, si quis illorum totius imperii notitiam ad liquidum haberet. Cum nullus repperiretur, quaesitum est, cur missi illorum illud in transacto spatio non circumissent, et illorum industria inbreviatum esset; cum et hoc, ut fieret, Lodharium nolle repperissent, aiebant, inpossibile esse ignoranti, quiddam aequaliter dividere posse. Novissime autem quaesitum est, quoniam sacramento illud, prout aequius ac melius possent nossentque, dividere deberent, si hoc sincere iurare possent, dum scirent, quod nemo ignoranter id facere valeret. Et hoc quoque ad conferendum episcopis commissum. Qui hinc inde in basilicam

a) par *c*. b) Karoli *c*.

842. sancti Castoris convenientes, a parte Lodharii aiebant, si in sacramento quilibet deliquisset, hoc expiare posse, ac per hoc melius esset ut hoc facerent, quam diutius tot rapinas[a], incendia, homicidia, adulteria ecclesia Dei pateretur. At contra hi qui a parte Ludhuvici necnon et Karoli erant, aiebant, dum neutrum necesse esset, cur in Deum peccare deberent? Aiebant, melius esse, ut firmaretur pax inter illos, mitterentque pariter per universum imperium, et imbreviaretur, ac tum tandem iurare quod certum est absque periculo, aequaliterque dividere posse censebant: sic quoque periuria ceteraque facinora devitare, ni ceca cupiditas impediret, posse, firmabant; ac per hoc nec[b] se ledere in sacramento velle, nec cuipiam, ut faceret[c], licentiam dare testabantur. Qua dissentientes, quique qua venerat, ad suos secesserunt. Hinc omnes in eadem domo convenerunt, a parte Lodharii dicentes, quod parati ad sacramentum et ad divisionem, uti iuratum fuerat, essent; at contra a parte Lodhuwici et Karoli, similiter se velle, si possent, aiebant; novissime autem, quoniam neuter quod alter volebat absque seniorum suorum auctoritate assentire audebat, statuunt, ut pax inter illos esset, donec scire possent, quid seniores sui horum recipere vellent; et hoc fieri posse in Nonis Novenbris visum est; usquequo pacis termino constituto[d], discedunt. Qua quidem die terrae motus magnus per omnem poene hanc Galliam factus est, eademque die Angilbertus, vir memorabilis, Centulo translatus, et anno post decessum eius 29°, corpore absque aromatibus indissoluto, repertus est. Fuit hic vir ortus eo in tempore haud ignotae familiae. Madhelgaudus autem, Richardus[e] et hic una progenię fuere, et apud magnum Karolum merito magni habebantur. Qui

a) rapinae *c.* b) ne *c.* c) facere *c.* d) constituit *c.* e) rihardus *c.*

ex eiusdem magni regis filia nomine Berehta, Hartnidum, fratrem meum, et me Nithardum genuit. Centulo opus mirificum in honore omnipotentis Dei sanctique Richarii construxit; familiam sibi commissam mirifice rexit; hinc vitam cum omni felicitate defunctam, Centulo in pace quievit. His paucis de origine mea delibatis, ad historiae seriem redire libet. 842.

6. Cum autem, uti praefatum est, reversi quique regi suo quae invenerant nuntiassent, hinc inopia, hinc hieme instante, hinc etiam quod primores populi, degustato semel periculo, iterum praelium nolebant, ac per hoc, ut pax inter illos usque in vigesimo die post missam sancti Iohannis firmaretur, assentiunt. Ad quam statuendam hinc inde primates[a] populi Teotonis villam confluunt; iurant, ut ipsi reges inter se interim mutuam pacem servare[b] deberent, et ut nequaquam quolibet modo omitteretur, ni in eodem conventu, ut aequius possent, omne regnum dividerent; essetque Lodharii, uti iuratum fuerat, partium electio eiusdem regni. Hinc quisque[c], qua libuit, discessit; et Lodharius Aquis hiematum petiit; Lodhuwicus Baioariam, Karolus autem, uxorem ducturus, Carisiacum venit. Eodem tempore Mauri a Sigenulfo, fratre[d] Sigihardi, sibi causa subsidii inducti, Beneventum invadunt. Eodem etiam tempore Stellinga in Saxonia contra dominos suos iterum rebellarunt; sed praelio commisso nimia cede prostrati sunt; ac sic[e] auctoritate interiit, quod sine auctoritate surgere praesumpsit. Accepit quidem Karolus, uti praefatum est, in coniugio Hirmentrudem, Uodonis et Ingeltrudis filiam et neptem[f] Adelardi. Dilexerat autem pater eius suo in tempore hunc Adelardum adeo, ut quod[g] idem vellet,

a) primatus *c.* b) servari *c.* c) quique *c.* d) fratris *c.* e) si *c.* f) neptam *c.* g) ut quod *desunt c.*

842. in universo imperio hoc pater faceret; qui utilitati publicae minus prospiciens, placere cuique intendit. Hinc libertates, hinc publica in propriis usibus distribuere suasit, ac dum quod quique petebat, ut fieret, effecit, rem publicam penitus annullavit. Quo quidem modo effectum est, ut in hac tempestate populum qua vellet facile devertere posset; et hac de re Karolus praefatas[a] nuptias maxime iniit, quia cum eo maximam partem plebis sibi vindicare posse putavit. Nuptiis quidem 19. Kal. Ianuarii expletis, natalem Domini ad Sanctum Quintinum celebre peregit; Valentianas quoque, qui de fidelibus suis inter Mosam Sequanamque causa custodiae remanere deberent, ordinavit; idem vero partibus Aquitaniae
843. una cum[b] coniuge anno 843. incarnationis Domini in hieme iter direxit. Fuit autem eadem hiemps praefrigida nimis ac diuturna, langoribus insuper habundans, necnon et agriculturae peccorique apibusque satis incongrua.

7. Hic quique colligat, qua dementia utilitatem publicam neglegat, privatis ac propriis voluntatibus insaniet, dum ex utrisque Creatorem adeo offendat, ut etiam omnia elementa eius vesaniae contraria reddat. Quodque huiuscemodi exemplis, pene adhuc omnibus notis, praefacile probaturus accedam. Nam temporibus bonae recordationis magni Karoli, qui evoluto iam pene[1] anno 30° decessit, quoniam hic populus unam eandemque rectam ac per hoc viam Domini publicam incedebat, pax illis atque concordia ubique erat: at nunc e contra, quoniam quique semitam quam cupit incedit, ubique dissensiones et rixae sunt manifestae. Tunc ubique habundantia[c] atque laetiaia, nunc ubique poenuria atque mesticia.

a) praefatus *c.* b) *deest c.* c) habuntia *c.*

1) i. e. annis 29 et aliquot mensibus.

Ipsa elementa tunc cuique regi[1] congrua, nunc autem omnibus ubique contraria, uti scriptura[2] divino munere prolata testatur: *Et pugnabit orbis terrarum contra insensatos.* Per idem tempus eclypsis lunae 13. Kal. Aprilis[3] contigit. Nix insuper multa eadem nocte cecidit, meroremque omnibus, uti praefatum est, iusto Dei iuditio incussit. Id propterea inquam, quia hinc inde ubique rapinae et omnigena mala sese inserebant, illinc aeris intemperies[a] spem omnium bonorum eripiebat[4]. 843.

a) inteperiaes *c.*

1) i. e. rei. 2) Sapient. 5, 21. 3) anni 843. 4) Eo anno pascha in diem 22. Aprilis incidebat.

ANGELBERTI CARMEN
DE PUGNA FONTANETICA

AD FIDEM CODICIS REGII PARISIENSIS EDITUM.

VERSUS DE BELLA QUE FUIT ACTA FONTANETO.

Aurora cum primo mane
Tetram noctem dividens,
Sabbatum non illud fuit
Sed Saturni dolium;
De fraterna rupta pace
Gaudet demon impius.

Bella clamant, hinc et inde
Pugna gravis oritur;
Frater fratri mortem parat,
Nepoti avunculus;
Filius nec patri suo
Exhibet quod meruit.

Cedes nulla peior fuit
Campo nec in Marcio;
Facta est nex christianorum
Sanguine proluvii[a];
Unde manus infernorum
Gaudet gula Cerberi.

Dextera prepotens Dei
Protexit Hlotharium,
Victor ille manu sua
Pugnavitque fortiter;
Ceteri si sic pugnassent,
Mox foret concordia.

Ecce olim velut Iudas
Salvatorem tradidit,
Sic te rex tuique duces
Tradiderunt gladio;
Esto cautus, ne frauderis
Agnus lupo previo!

Fontaneto fontem dicunt
Villam quoque rustici,
In qua strages et ruine
Francorum de sanguine;
Orrent campi, orrent silve,
Orrent ipsi[b] paludes.

a) *loco* proluvio sanguinis. *Scriptum fuerat primo* proluius, *i. e.* proluuius *vel* proluuium, *iam vero ut in textu.* b) *ita codex.*

Gramen illud ros et ymber
Nec humectet pluvia,
In quo fortes ceciderunt
Proelio doctissimi;
Plangent illos qui fuerunt
Illo casu mortui.

Karoli de parte vero
Hludovici pariter
Albescebant campi vestes
Mortuorum lineas,
Velut solent in autumno
Albescere avibus.

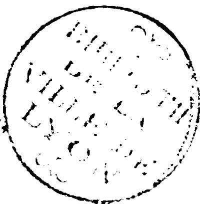
Hoc autem scelus peractum
Quod describi ritmice,
Angelbertus ego vidi
Pugnansque cum aliis;
Solus de multis remansi
Prima fontis acie.

Laude pugna non est digna
Nec canatur melode;
Oriens, meridianus,
Occidens, ab aquilo
Plangent illos qui fuerunt
Illic casu mortui.

Ima vallis retrospexi
Verticemque iuieri[a],
Ubi suos inimicos
Rex fortis Hlotharius
Expugnabat fugientes
Usque forum rivuli.

Maledicta dies illa,
Nec in anni circuli
Numeretur, sed radatur
Ab omni memoria;
Iubar solis illi desit
Aurora crepusculo.

Noxque illa, nox amara
Noxque dura nimium,
In qua fortes ceciderunt
Proelio doctissimi;
Pater, mater, soror, frater,
Quos amici fleverant.

a) *i. e.* iugeri, iugi.